KENNETH BROWN

CONTEXT I TEXT DEL *VEXAMEN* D'ACADÈMIA DE FRANCESC FONTANELLA *

Francesc Fontanella: vida i obra

De la vida tant personal com professional del poeta, dramaturg i una vegada assagista Francesc Fontanella, se'n sap ben poc, encara que l'investigador Pep Vila promet de fer conèixer, en un futur no gaire llunyà, aspectes «fins ara desconeguts del nostre poeta en la seva estada

* Vull expressar aquí el meu sincer agraïment a alguns col·legues que m'han ajudat en la preparació d'aquest estudi: a Steve Frazier i Manuel Breva Claramonte, que van aclarir els meus dubtes quant a la traducció al català del llatí macarrònic de Fontanella i que em van orientar per suplir —i, en alguns casos, reconstruir— un model «ideal» del text llatí defectuós; a Albert Rossich, que em va subministrar dades que desconeixia, guiant-me uns cinc mss. del *Vexamen*, i que va corregir els meus errors tant de fons com de forma; a José Luis Bartolomé, que m'aconseguí una còpia del ms. de la Casa de Cultura de Ripoll; a Spud Baldwin, pels seus suggeriments per refinar l'aparat crític; i a Vicent Melchor, actiu col·laborador que m'enviava, sense demores, informacions, còpies de microfilms i d'altres materials que no tenia al meu abast quan preparava aquest estudi a Colorado (EUA). Si no fos per la seva dedicació a complir les meves demandes de materials, és molt possible que el present estudi no s'hagués realitzat mai. A tots aquests col·legues i amics, una fortíssima abraçada de germanor! En segon lloc, agraeixo molt els excel·lents serveis que em van prestar el següents arxius i biblioteques: Biblioteca de Catalunya, Casa de Cultura de Ripoll, Biblioteca de l'Institut del Teatre, Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, Arxiu del Museu Episcopal de Vic, Biblioteca de l'Institut Municipal d'Història de la Ciutat (Barcelona), Biblioteca de la Universitat de Barcelona, Biblioteca Pública de Boston, Biblioteca Nacional de Madrid i Biblioteca Norlin, de la Universitat de Colorado, el servei de préstecs interbibliotecaris de la qual em facilità el recull de materials de fora de l'estat de Colorado. En tercer lloc, voldria reconèixer els ajuts de treball que The Council For Research And Creative Work, The Graduate School,

a Perpinyà».[1] Francesc Fontanella, la «Gloria del pernas y ornament de sa patria»,[2] és conegut com a «escriptor i frare dominicà, fill de Joan Pere i germà de Josep, nascut a Barcelona».[3] Escriví teatre barroc, sonets garcilassians, giletes amoroses, èglogues i un panegíric encomiàstic a la mort de Pau Claris.

Fou batejat el 1622, i segons una hipòtesi no morí fins al començament del segle XVIII; tanmateix, que una dècima seva aparegui el 1701 en una publicació sobre la festa de la catedral de Barcelona, «en honor del duc d'Anjou», no significa res en concret.[4] En canvi, segons el ms. 261 de Vic, un dels seus copistes, Anton Mora i Xammar, posa a l'encapçalament de la seva còpia, datada el 1695: «Obras del Pare Mestre / Fontanella Religiós de St. / Domingo qui en lo mon / fou Fran^co^ Fontanella / y després de viudo / se entrà en Relligió, selebrat / Poeta *per / tots los / de son / tems* ...»,[5] com si el poeta ja hagués mort.

Més coneguts i documentats que no pas Francesc són tant el seu pare, Joan Pere Fontanella, com el seu germà gran, Josep: advocat famós el primer; i prou conegut jurisconsult i doctor en dret civil el darrer, a més de ser «membre del Consell de Cent».[6] El record més viu de llur importància a la Barcelona de sis-cents: el carrer Fontanella. Era

---

University of Colorado, i The American Philosophical Society em van donar perquè dugués a terme aquest estudi. L'ajut econòmic em va possibilitar de fer dos viatges a Catalunya per investigar el tema, la microfilmació del ms. D.47 de la Biblioteca Pública de Boston i un viatge a Boston per poder estudiar-lo *in situ*.

1. Pep VILA, *Un manuscrit de Fontanella*, «Miscellània Pere Bohigas» (Barcelona, Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, 1981), I, p. 140. Ja compost el nostre treball, hem conegut l'article de Vila, *L'etapa rossellonesa de Francesc Fontanella*, «L'Estruç», 6 (juliol de 1983), ps. 3-7.

2. Així es llegeix al títol del ms. 83.493 de la Biblioteca de l'Institut del Teatre (Barcelona).

3. *Diccionari biogràfic* (Barcelona, Albertí, 1966), II, ps. 249-251.

4. El subratllat és nostre. Informacions biogràfiques de Maria Mercè MIRÓ (ed.), Francesc FONTANELLA i Joan RAMIS I RAMIS, *Teatre barroc i neoclàssic* (Barcelona, Edicions 62 i «La Caixa», 1982), ps. 5-9.

5. El subratllat és nostre. El text és tret de Maria Mercè MIRÓ, *El manuscrit Fontanella del Museu Episcopal de Vic*, «Ausa», IX/97 (1981), p. 212.

6. Maria Mercè MIRÓ, *Teatre barroc*, *op. cit.*, p. 6. Per a informacions sobre el paper polític de la família Fontanella durant la Guerra de Secessió, consulteu J. H. ELLIOTT, *The Revolt of the Catalans* (Cambridge, University Press, 1963).

una família amb lligams molt estrets amb el govern francès del rei Lluís XIII; els familiars de Fontanella ocupaven «els llocs clau del Principat» pels anys quaranta del segle XVII, i van aprofitar la confiscació de béns de les famílies rosselloneses «que havien restat fidels al rei d'Espanya», Felip IV, durant l'època de la secessió política.[7]

De Francesc en sabem que es va doctorar en dret civil i canònic l'any 1641; que va servir de secretari del certamen de sant Tomàs d'Aquino, l'any 1643, on un comentarista de les festivitats parlaria d'ell com «lo fill del Dr. Fontanella».[8] Tenia tot just vint-i-un anys quan llegí la sàtira que és objecte d'aquest estudi. Aquell mateix any viatjà «al Congrés de Münster acompanyant el seu germà Josep». Algunes de les més conegudes poesies de Fontanella, i per això de les més citades, les havia escrites «des de París» (1643?), des de la Barcelona assetjada (1652) i des de Perpinyà (26 d'abril del 1660).[9]

A partir del 1660 és documentat com a resident a Perpinyà. Fou elegit prior del seu convent el 1672, i fins al 1678 hi predicà algunes quaresmes de Sant Joan. Amb la total rendició de Catalunya a les tropes de Felip IV el 1652 i la Pau dels Pirineus, el 1659, sembla que Francesc no tornà mai més a viure al Principat. No obstant això, s'ha suggerit que podia haver-se instal·lat al convent de Santa Caterina de Siena, de Barcelona, a partir, més o menys, del 1680.[10]

7. Informacions d'Anna M. TORRENT (ed.), Francesc FONTANELLA, *Lo desengany* (Barcelona, Edicions 62, 1968, 1980), p. 6.

8. Es troba a *La festa del Angèlich dr. St. Thomas. 1643*, «Lumen Domus, ò Annals del C[onve]nt de S[an]ta Cat[eri]na [...] de Barcelona Orde de Predicadors», t. II. És el ms. 1006 de la Biblioteca Universitària de Barcelona, p. 63. Referit per Anna Maria Torrent, a la seva tesi doctoral (inèdita), *Els intents de recuperació de la llengua a mitjan XVII*, vol. I (Universitat Autònoma de Barcelona, febrer de 1983), ps. 372-373. Reproduït a l'apèndix de l'excel·lent estudi de final de curs, de Santi PUIG I PLA, *Certamen Poètic en Honor de Sant Tomàs d'Aquino. Vexamen per Francesc Fontanella. Edició i Comentari* (Universitat Autònoma de Barcelona, primavera de 1983), p. 76.

9. Informacions de Maria Mercè MIRÓ, *Teatre barroc*, *op. cit.*, ps. 8-9; Anna Maria TORRENT, *Lo desengany*, *op. cit.*, ps. 6-7; les poesies són mencionades a Jorge RUBIÓ BALAGUER, *Literatura catalana*, dins Guillermo DÍAZ-PLAJA (ed.), *Historia general de las literaturas hispánicas*, IV (Barcelona, Edit. Barna, 1956), p. 568.

10. Hipòtesi de Capeille i Torres Amat. Comentada per Anna M. TORRENT

La història d'un vexamen

Un diumenge, 15 de març, quart dia de quaresma de l'any 1643, el «jove fill» del famós Dr. Fontanella va llegir el seu *Vexamen*, sàtira acadèmica en vers, per dur a terme, d'aquesta manera, els vuit dies de «festa ab tota la ostentació de musica, y altres instruments festius» que commemoraven la donació per part del convent de Sant Tomàs de Tolosa (dichós deposi [sic] del sagrat cos del Angelic Doctor Sant Tomas de Aquino» [11]) d'un «tros de la barra del Sant Doctor». En els versos del *Vexamen*, Fontanella fa referències directes a aquest fet.

Després del certamen poètic que tingué lloc durant els primers dos dies quan la seva Acadèmia estava encarregada de les festivitats, després de la gaubança de sermons, misses, xivarri, processons, lluminàries i coets voladors; després d'haver vist «cavallers francesos quey havia»,[12] Fontanella, com a secretari de l'acadèmia literària i quasi-religiosa de Sant Tomàs d'Aquino, posava fi al certamen poètic amb la lectura del *Vexamen*, el vuitè dia, al convent de Santa Caterina, de Barcelona. Aquesta és la descripció que ens en proporciona el ms. 1006 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona:

> «A la tarda fou lo vexamen lo qual donà lo fill del Dr. fontanella assentat que estaue bax la trona prenent tot lo enfront de la Capella de nre. P. S. domingo ab 6 cadiras per los Jutjes. abans del vexamen digue lo dr. Vega capella y catredic [sic] de Retorica de la Vniversitat vna oracio en llati en vn pulpit portatil baix del orgue la qual acabada fou lo vexamen que durà per espay de dos horas perq[u]e de tant en tãt tocauen vna compañia de menestrils quey hauia en lo Chor, y

(ed.), *Lo desengany, op. cit.*, p. 7, i per Maria Mercè MIRÓ, *Teatre barroc, op. cit.*, p. 9.

11. Dins la *Notificacio de las festas que feren lo* [...?] *la Academia de S. Thomas en son dia del any de 1643. per la Reliquia q*[u]*e donà lo Con*[ven]*t n*[os]*t*[r]*e de Tolosa à est Con*[ven]*t de S. Catharina por* [sic] *de los d*[e] *Predicadors*, «Memorias des del Any 1675 Fins a 1700. Inclusive, de cosas pertanyents a Nostra Sagrada Reli[gi]o» (ms. 968 de la Biblioteca Universitària de Barcelona, foli 378 [és un full imprès]). Gràcies a l'erudició d'Anna Maria Torrent, a la seva tesi, *op. cit.*, poguérem assabentar-nos de l'existència d'aquest document.

12. *La festa del Angelich dr. St. Thomas. 1643*, «Lumen Domus», *op. cit.*, p. 58.

despres de hauer acabat sen pujà lo P. Prior als Jutjes en la Celda yls donà vn refresch y collar.» [13]

Aquí no trobem res de la importància literària de la peça; al contrari, més importància tenen el «refresch y collar» que no pas la sàtira! Això no obstant, tenim la primera referència al *Vexamen* quan, l'any 1643, durant un viatge de caràcter diplomàtic a Münster, acompanyant el seu germà Josep, adreça quatre poesies als seus contertulians de l'Acadèmia de Sant Tomàs. Al romanç, «Coronats de llarga boga / Altre romans que escrigue caminant per lo riu Mossa» (ps. 524-531, BC_1), el poeta esmenta la seva sàtira literària com si hagués estat una obra no fàcil d'oblidar:

. . . . . .
Mirau tambe à Mossiur de fontanella
surcar ab altre barca esta ribera
y tremolar al ayre altre bandera
perque se aclaman la remota zona
barras de Cathaluña y Barcelona
. . . . . .
quant altres ab dolça veu
de França cantauen laudes
tals matins me digue
Ay Pobre Pastor Fontano
quin astre te conuerteix
de Pastor en peregrí
y de peregrí en barquer
quit' fa seguir ab ta Musa
lo so desigual dels rems
ab que men digas aplauso
de peregrí i de Flamench
y al fi no content de ofendrer
lirich infeliz tan temps
las ninfas del llobregat
ab veu ronca y ab cant funest.
Vens a profanar del Mossa,
los caudelosos corrents

13. *Ibid.*, p. 63.

hont ab la veu y color
peix, y no signe pots ser.
Si uols esser font sonora
mira quen' lo curs violent
tanta atreuida fonteta
lo nom y la vida pert
valgal diantre la Sirena
digui entre mí de hont ha tret
malograda fuentezilla
per mallograr mon accent
volguí prouar per uengarme
en justa colera encés
si del *Thomistich vexamen*
restauen alguns acers.
Però ella aduertint mas iras
en quant a done terme
com a nereyda fugí
y me escapa com a peix
mirau que gentil descans
mos amichs per un ausent
que sols per las vostras cartas
guarda algun gust de reten
Mes no importa aquel *vexamen*
sols vosaltres nom vexeu
del que aquí sera folgança
assi son diuertiment.[14]

14. Mencionat per RUBIÓ I BALAGUER, *Literatura catalana*, *op. cit.*, p. 575. El benemèrit crític continua dient: «*Lo más significativo de la labor literaria de Fontanella, que fue tan fecunda, creo que hemos de ponerlo antes de su emigración a las tierras de la Cataluña que fue francesa después de la Paz de los Pirineos (1659). En la carta ya citada, escrita yendo por el río hacia Münster, lo mismo que alude a la* Tragicomèdia, *se refiere también al* Vexamen *que leyó en un certamen en alabanza de S^to^ Tomás de Aquino* [...] *como obra ya conocida. Fue celebrada durante los primeros días de la anexión a Francia. Lo demuestra que en un vaticinio del Llobregat a las glorias de Barcelona, el río pronostica las que le proporcionará un Marte*

que tindrá per just blasó
tres doradas flors de lis.

Puede leerse en el ms. 172, y en parte en el ms. 80. El vejamen, humorístico como era de ley, es un curioso comentario a la poesía contemporánea y al caso que de ella se hacía en nuestra ciudad.»

La nostra hipòtesi és que aquell «gust de reten» era la raó per a començar una transmissió manuscrita del *Vexamen* el mateix any 1643. La primera notícia, però, de la sàtira apareixerà a *La Crusca Provenzale* (1724), obra d'Antoni Bastero. Aquest filòleg, establert a Itàlia durant les primeres dècades del set-cents, que arribà a ser «vicari general del bisbat de Girona» (1729), intentava de mostrar que la llengua provençal derivava principalment de la toscana. A la secció de l'estudi que Rubió i Balaguer considerava «... *el elogio más hondo y sintético que del gran poeta* [Ausiàs March] *se hace después del de Boscà*», l'exemple que empra Bastero prové del *Vexamen* (vs. 537-540): «... *il celebre Dottor Francesco Fontanella nella seguente cobbola d'un suo componimento che recitò nella Accademia, che fu fatta in Barcellona verso la metà dell'ultimo trascorso secolo, per la festività di S. Tommaso d'Aquino*: "Viu aqui Ausias March / Poeta cast, y eloquent; / Com a fenix dels antics, / Com a pare dels moderns".» [15]

No gaires anys més tard l'erudit Pere Serra i Postius, a la seva *Biblioteca catalana* (1736), mena de diccionari biogràfic d'escriptors desconeguts, escriu en el seu manuscrit les següents informacions sobre Fontanella: «Francisco Fontanella, *peregrino ingenio Catalan. Poeta lirico, comico, Heroico, claro, y sentencioso. Fueron muchas las obras que este sutil, dulce, agudo y elegante varon escriviò. Las que se hallan en la libreria de Pedro Serra y Postius, de la Academia de Barcelona, son las siguientes*: ... Certamen Poetic / En alabança / De Sant Tomas / De Aquino ...» [16]

No hem pogut localitzar referències addicionals al *Vexamen*, així de directes, als segles XVIII-XX. De cap manera no significa, però, que aquesta sàtira s'oblidés a partir del començament del segle XVIII. Com ja sabem, existeixen almenys nou manuscrits que el contenen, datats des del segle XVII fins al XIX. Si ens guiem per la selecció que n'ha fet el copista i antologista (és a dir, l'esmentat Serra i Postius) del ms. D. 47 (BPL), veiem que, al costat de les comèdies d'*Amor, firmesa y porfia* i

15. *Ibid.*, p. 576: «*Es el elogio más hondo y sintético que del gran poeta* [March] *se hace después del de Boscà. Con razón lo recogió Bastero en* La Crusca Provenzale.» Antonio BASTERO, *La Crusca Provenzale*, vol. I (Roma 1724), p. 78, 2a. col.

16. Pedro SERRA Y POSTIUS, *Biblioteca catalana* = MS. 13604 de la BNM (1736), foli 27r.

de *Lo desengany*, del «Panegíric» a Pau Claris i de les tres composicions poètiques curtes que hi ha incloses, el *Vexamen* figurava com a obra prou important dins la producció literària del poeta.[17] A l'únic recull quasi exclusivament de poesies fontanellesques on no apareix el *Vexamen*, és a dir, el ms. 27 de la BC, preciós i petit volum que conté poesies líriques seves, no hi consten tampoc les obres de teatre, tan cèlebres.

A mitjan segle XX Jordi Rubió i Balaguer es referia diverses vegades al *Vexamen*, en el seu excellent assaig dedicat a la literatura catalana de l'anomenada «Decadència de les Lletres Catalanes». Hi destaca dos còdexs manuscrits de la sàtira: «*Puede leerse en el ms. 172, y en parte en el ms. 80*» (p. 576). Observa que al *Vexamen* Fontanella protesta contra la castellanització de la llengua catalana (p. 532); el considera un «*curioso comentario a la poesía contemporánea y al caso que de ella se hacía en nuestra sociedad*»; lamenta la manca d'una edició crítica de les obres encara manuscrites i oblidades de Fontanella (p. 573), a més d'una anàlisi de la «transmissió manuscrita» dels textos; i conclou les seves estimacions amb una invitació a algun estudiós per emprendre la tasca de fer un comentari ample i rigorosament filològic del *Vexamen*: «*No puedo ya comentarla. ... Quisiera que las páginas que he escrito indujeran a estudiarlo con menos superficialidad de lo que yo he hecho*» (p. 576).[18] Aquest repte és el que ha esperonat el nostre estudi.

L'Acadèmia de Sant Tomàs d'Aquino

Encara resta per escriure la història de l'Acadèmia de Sant Tomàs d'Aquino als Països Catalans. Segons les dades que se n'han publicat, aquesta acadèmia fou fundada l'any 1538, «per gestions de Sant Francesc de Borja»; «Sixt V n'aprovà l'erecció en 1584, i la indulgència. Confirmaren després les lletres de Sixt V els pontífexs Pau V, Innocen-

17. *Vid.* el nostre treball *Un cançoner de poesies catalanes del segle XVII inèdit i oblidat: el ms. D.47 de la Boston Public Library*, «Actes del Quart Colloqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica» (Montserrat 1985), ps. 183-218.

18. J. Rubió i Balaguer, *Literatura catalana, op. cit.*

ci XI i Benet XIII».[19] Considerada com a precursora de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, que existí des de mitjan segle XVIII, la de Sant Tomàs d'Aquino és documentada a Barcelona des del 1588, al convent dominicà de Santa Caterina: «*Academiae studentium sub invocatione Sancti Thomae de Aquino in eclesia domus sanctae Catherinae*».[20] Devia tenir almenys dos segles de vida a Barcelona, i seguint el seu exemple, en sorgiren d'altres a Girona i a més llocs.[21] Malgrat el tancament de les universitats catalanes per ordre de Felip V (1714), l'Acadèmia de Sant Tomàs es vinculà als seminaris diocesans, on «han perdurat fins gairebé els nostres dies».[22]

Les obligacions de l'Acadèmia eren organitzar festes per solemnitzar el sant, a més de preparar «solemnes exèquias» a la mort d'un dels seus membres.[23] Entre les tres festes a càrrec dels estudiants universitaris que se celebraven a l'Espanya dels Àustria —la de sant Nicolau, la de santa Caterina i la del nostre sant—, era la de sant Tomàs la que quedava com a principal patró dels estudiants per la seva dedicació a les ciències, la filosofia i teologia.[24] Per un dels seus estatuts de l'any 1711

19. Informacions procedents de J. TUSQUETS I TERRATS, *El Cardenal Joan-Tomàs de Boxadors i la seva influència en el Renaixement del Tomisme*, «Anuari de la Societat de Filosofia», I (1923), p. 250 n.

20. C. M. AJO G. Y SAINZ DE ZÚÑIGA, *Historia de las universidades hispánicas* (Madrid, Artes Gráficas C. I. M., 1959), vol. III, p. 246.

Vid. Antoni COMAS, *Història de la literatura catalana* (Barcelona, Ariel, 1964, 1980), IV, p. 76.

Informacions també a A. COLLELL COSTA, *Escritores dominicos del Principado de Cataluña* (Barcelona, Impr. de la Casa Provincial de Caridad, 1965), p. 212.

21. J. M. COLL, *Dominicos académicos de número de la Real Academia de Buenas Letras y su relación con el convento de Santo Domingo de Gerona*, I, «Suplemento de la Hoja Parroquial del Sagrado Corazón», núm. 66 (Girona, maig-agost de 1976). Pel que fa a Girona, J. B. TORROELLA, *El Estudi General ó Universitat Literaria de Girona*, 2a. ed. (Girona, Impr. Torres, 1906). Bibliografia recollida per Albert ROSSICH, a la seva edició d'*Una poètica del Barroc: «El Parnàs català»* (Girona, Col·legi Universitari de Girona, 1979), p. 38. De Rossich, també podeu consultar el seu *Dades inèdites sobre l'Estudi General de Girona*, «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, Homenatge a Carles Rahola», XXVI (1982-1983), ps. 543-558.

22. Vid. A. ROSSICH, *Una poètica, op. cit.*, p. 39, n.

23. J. TUSQUETS I TERRATS, *El Cardenal, op. cit.*, p. 250.

24. AJO G. Y SAINZ DE ZÚÑIGA, *Historia de las universidades hispánicas, op.. cit.*, vol. III, p. 49.

(«Capitol 1º, Que cosa sia la Academia de Sant Thomas y en que personas toque lo govern de ella») sabem que es componia «dels Religiosos del Convent de Sta Catherina y de seculars Doctors y estudiants, en quatre ordres distribuits: ço es, Theolechs, Metges, Philosophs y Humanistas».[25] Una tal distribució es troba, també, entre els concursants a la festa del 1643. Hi havia un arquitecte (Rafel Plançó), una novel·lista (María Zayas), un historiador (Bernat Llobet) i una nodrida colla d'autors d'obres eclesiàstiques, tots poetes menors; i joves, com Fontanella, i d'altres, alumnes de la Universitat, desitjosos d'escalar el Parnàs. Així ens ho testimonien les informacions que ens en proporciona Pere Voltes Bou.[26] De les activitats acadèmiques i dedicació a l'estudi de les humanitats, tenim el següent metafòric «esquema d'estudi»:

> «... *quam aliam, Examen Apium, designabit scholam, quam nostr[a]m studiosam Thomisticam Academiam? Cum in hujus Ferventis Alveario grandi, tot Facultat[u]m cellulis distributo, Fragantibus Artium Floribus attactis, ex pulchro minervae vire[c]to, sub lumine Thomae Solis Ecclesiae radiantis, libellarum liquores delibent, delibatis; studior[u]m fetus concipiant, conceptis; ingenii partus educant, eductis: doctrinae fa[u]um mellitis labiis instillent Sapientiores Magistri. Quod Spiritus Sanctus aperit in Proverbiis: "Labia Sapientis, Favus destillans." Ad nostram igitur Thomistarum pertinet Academiam, tot apibus laboriosam, quot Doctoribus eruditam... etc.*» [27]

25. Pere Voltes Bou, *Estatutos aprobados por la Academia de Sto. Tomás de Aquino de Barcelona, en 1711*, «Analecta Sacra Tarraconensia», xxxiv (1961), p. 345. El text original es troba al ms. 83 de la BC, folis 48r-61r.

26. Pere Voltes Bou, *op. cit.*, p. 342. Ell esmenta aquesta Acadèmia com funcionant l'any 1677.

27. J. Tusquets i Terrats, *op. cit.*, ps. 248-249. La seva traducció seria: «... quina altra escola designarà l'Eixam d'Abelles, sinó la nostra estudiosa Acadèmia Tomística? Car en el gran Rusc d'aquest fervent [Eixam], dividit en mantes cèl·lules de Facultats, els Mestres més Savis, un cop ateses les Perfumades Flors de les Arts del formós prat de Minerva, sota la llum de Tomàs, sol de l'Església radiant, tot xuclant xuclen els licors dels seus opuscles, tot concebent conceben els fills de l'estudi, tot infantant infanten els fruits de l'enginy: destil·len amb llavis mel·liflus la bresca de la doctrina. Cosa que l'Esperit Sant desvela als Proverbis: "Els Llavis del Savi, com la bresca que destil·la mel". [La metàfora], en efecte, escau a la nostra Acadèmia dels Tomistes, laboriosa de mantes abelles, de quants doctors erudita etc...»

Les activitats literàries de l'Acadèmia de Sant Tomàs tenien un caràcter més públic que no pas les dels Desconfiats, com ho demostra el fet que els consellers de la ciutat assistien, al començament del segle XVIII, a les de la primera però no pas a les de la segona.[28]

A les acadèmies barcelonines d'influència borbònica, entrat el segle XVIII, les línies d'estudi que s'hi seguien es podrien reduir, segons Antoni Comas, a tres constants, seguint aquest esquema:

1. Un interès per la història de Catalunya.
2. Un interès per la llengua catalana.
3. El conreu d'obres en llengua catalana, generalment la poesia.[29]

Notarem que, al *Vexamen* de Francesc Fontanella, el poeta s'ocupa dels mateixos temes, però sense aquell rigor formal dels vuitcentistes.

El vexamen d'acadèmia

Llegim a l'Estatut de la Unversitat d'Alcalà (s. XVI):[30] «*Tandem aliquis de Universitate praefata faciet vexamen jocosum*», i és que el mot romànic *vexamen* és pres directament del llatí i significa, als segles XVI i XVII a Espanya, una reprensió satírica i festiva on es donen a conèixer i es ponderen els defectes, tant físics com morals, d'una persona.[31] A l'Espanya del Renaixement, la pràctica de «vexar» comença com a acte final del procés doctoral del candidat, a la seva universitat.[32]

De les aules universitàries, el vexamen passaria als salons de les acadèmies literàries, tan fecundes durant els segles XVI i XVII.[33] A les ses-

28. Pere VOLTES BOU, *op. cit.*, p. 342.

29. Antoni COMAS, *Història de la literatura catalana*, *op. cit.*, IV, p. 76.

30. Dins Gustave REYNIER, *La vie universitaire dans l'ancienne Espagne* (París, Alphonse Picard et Fils, 1902), p. 86, n.: «*Cette coutoume du* Vejamen *était si généralment admise que Cisneros lui fit place dans les Status même de l'Université d'Alcalá.*»

31. José SÁNCHEZ, *Academias literarias del Siglo de Oro* (Madrid, Gredos, 1961), p. 15. Al *Diccionari de la llengua catalana* (Barcelona 1982), s'hi registra la següent definició: «*Vexamen* [...] 2 lit. Comentari crític de les poesies i els poetes que havien concorregut als certàmens que acompanyava el veredicte públic.»

32. AJO G. Y SAINZ DE ZÚÑIGA, *op. cit.*, III, p. 313.

33. Tocant al mateix fenomen al País Valencià, *vid.* l'estudi d'Antoni FERRANDO FRANCÉS, *Els certàmens poètics valencians del segle XIV al XIX* (València

sions de les acadèmies literàries madrilenyes, per exemple, que comencen a tenir una vida rica i llarga durant els regnats de Felip III i Felip IV (les cinc primeres dècades del segle XVII), és on el conreu del vexamen arriba a la seva màxima expressió com a art. L'acadèmia madrilenya era una mena de tertúlia literària que tenia lloc a casa d'un mecenes: en aquest àmbit s'hi celebraven certàmens poètics sobre temàtica forçada, on es llegien tractats erudits, a vegades pedantescament absurds, i on les rivalitats entre els poetes contertulians podien tenir camp de batalla literari. A moltes sessions d'acadèmia, el seu secretari o fiscal presentava un vexamen: aquí es decobrien els defectes tant poètics com personals de cada soci que havia presentat una composició poètica al certamen. Es publicaven als quatre vents les ridícules idiosincràsies i peculiaritats físiques de tothom. A vegades, àdhuc, el fiscal criticava «la incorrecció mètrica o lingüística o els recursos retòrics emprats pel concursant "vexat"».[34] (Totes aquestes característiques s'evidencien al *Vexamen* de Fontanella, com veurem més endavant.) És a dir, el vexamen era el vehicle de bromes entre amics lletraferits. La professora María Soledad Carrasco, que ha estudiat els annals de moltes reunions acadèmiques que existien a Castella al segle XVII, escriu al seu estudi *Notas sobre el vejamen de Academia en la segunda mitad del siglo XVII*[35] que els vexàmens d'acadèmia que s'escriviren al llarg del sis-cents tenen un ordre de composició semblant: 1) les sàtires són generalment redactades en prosa; 2) comencen amb una allusió a la dificultat amb la qual el fiscal o secretari s'enfronta per fer la sàtira; 3) llavors hi ha una «desfilada» d'enginys (els contertulians) que és presentada dintre d'un

---

1983), ps. 871-895, secció dedicada als certàmens valencians dels segles XVI-XVII. Hi escriu Ferrando Francés: «Doncs bé, tots els certàmens valencians del segle XVII —documentats fins ara entre circa 1592 i 1671— s'inscriuen, segons hem dit, en un context cultural i lingüístic molt semblant al dels restants certàmens espanyols de l'època, el del Barroc Castellà...» (p. 879).

34. Ferrando FRANCÉS, *op. cit.*, p. 882. Quant als certàmens literaris a Barcelona, RUBIÓ I BALAGUER, *op. cit.*, p. 525: «*El Dietari del Consejo de Ciento da noticia de muchos* [certámenes], *los organizaba tal vez la Academia de Santo Tomás y tenian lugar en la Universidad principalmente, en el Colegio de Cordellas y en la Catedral.*»

35. María Soledad CARRASCO URGOITI, *Notas sobre el vejamen de academia en la segunda mitad del siglo XVII*, «Revista Hispánica Moderna», XXXI (1965), p. 102.

marc fantàstic o allegòric —normalment, mitjançant l'artifici d'un somni fabulós—; 4) segueix una sèrie de semblances jocoses, esbossos biogràfics burlescs que conclouen amb una mena d'elogi dels vexats per haver suportat tanta folga. S'hi nota, als vexàmens d'acadèmia al llarg del segle, la tendència a fer-se com més va massa extensos i complexos quan més s'apropa el segle XVIII. El gènere mor gairebé del tot al començament d'aquell mateix segle.[36]

Per poder valorar el *Vexamen* de Fontanella dins el seu context de sàtira literària, imitació de formes i fons castellanitzants, caldria esmentar l'exemple més bo i viu del gènere, el «Vexamen de la Luna» (1626), del poeta i prosista madrileny Anastasio Pantaleón de Ribera (1600-1629), atès que té moltíssims punts de contacte amb el *Vexamen* del poeta català. A la seva sàtira clàssica, Anastasio Pantaleón, secretari de l'Acadèmia madrilenya de Mendoza (1623-1626), es lliura a la somnolència imaginativa, per «volar» llavors a la lluna, deformació satírica de l'Academia de Mendoza, vista per dintre. La seu d'aquesta és Selenòpolis, la Cort Imperial del Cel. A partir d'aquest moment, el passat es converteix en present; els contertulians de l'acadèmia són magistralment ridiculitzats. L'obra fa competència amb *Los sueños* quevedescs com una variació purament burlesca de la creativitat imaginativa i fantasmagòrica espanyola del sis-cents. Heus-ne ací una mostra, el vexamenet del novellista Alonso del Castillo Solórzano:

> *«Relampagueaba sobre todo él una calvaça, por mejor deçir una calabaza; con tantos visos y tornasoles que quitava la vista de los ojos. En estos relámpagos y ventiscas de aquel cerebro, conocí que devía tener la calva-trueno. Pregunté ¿quién era? Y díxome el guiador: "Este es un hombre lunático o lunar (quiero deçir) que vive en el Orbe de la Luna, y llámase don Alonso como Yo". "Entonces (volví a deçir) lunático vien puede ser, mas no lunar, pues no tiene cavello. Pero ¿qué don Alonso es éste? ¿Es por ventura el casto?" "No, sino por desgracia el Castillo (me respondió), que como otros suelen traer*

36. Segons CARRASCO URGOITI, *Notas sobre el vejamen*. No és del tot veritat; llegim, amb calligrafia molt pulcra, el *Vexamen en pie de romance, de la Sociedad Económica Matritense de Amigos del País y de su socio, Nicolás Fernández de Moratín*, ms. de finals del segle XVIII, 7 folis, en 4rt., dins un volum de *Papeles varios*, núm. CDXII (Manuscrits / Índex General) de la Real Academia de la Historia (Madrid).

cavelleras postiças, trahe él postiça la calva, porque tales páramos de cavello no se pudieron haçer sino a sabiendas".»

Amb una justa proporció d'oracions senzilles i acumulades, en combinació amb una sèrie d'equívocs força graciosos, Anastasio Pantaleón —el veritable «pare» d'aquest gènere satíric— dibuixa un quadre prou enginyós dels seus amics socis de l'acadèmia. En total, vexa dotze socis, i no acaben mai ni els acudits ni els jocs de paraules.[37]

El Vexamen *de Fontanella*

No es troben gaires actes acadèmics d'aquest gènere en llengua catalana. Rubió i Balaguer fa menció d'un vexamen que va donar el Rector de Bellesguard, Joan Bonaventura de Gualbes, l'any 1670, que es troba al ms. 1183, de la BC (ps. 144-148), però té poc valor com a document literari o filològic. A València tampoc no es registren vexàmens en català.[38]

El *Vexamen* de Francesc Fontanella, en la seva llengua catalana «barrejada» de l'època —una mixtura de català amb mants barbarismes en castellà, revestida de gongorismes absurds en ambdües llengües (més alguna tirallonga de llatí macarrònic)— és molt ben estructurat. Quant a la mètrica i versificació, es divideix segons el següent esquema:[39]

1.	vs.	1-96	octaves reials
2.	vs.	97-184	romanç
3.	vs.	185-192	octaves reials
4.	vs.	193-226	silva de parellats ocasionals; versos de sis i deu síllabes combinats *ad libitum*
5.	vs.	227-334	romanç

37. *Vid.* el nostre *Anastasio Pantaleón de Ribera (1600-1629): ingenioso miembro de la república literaria española* (Madrid, Porrúa «Studia Humanitatis», 1980).

38. J. Rubió i Balaguer, *op. cit.*; M. de Riquer, *Història de la literatura catalana, op. cit.*; i Ferrando Francés, *Els certàmens, op. cit.* Sobre Gualbes *vid.* el nostre Joan Bonaventura de Gualbes: *Obres* (s. xvii-xviii) (en premsa).

39. Hem consultat Alfons Serra i Baldó i Rossend Llatas, *Resum de poètica catalana: mètrica i versificació* (Barcelona, Barcino, 1932, 1978).

6. vs. 335-350 estança o cançó reial
7. vs. 351-504 romanç
8. vs. 505-520 romanç
9. vs. 521-536 cançó reial
10. vs. 537-656 romanç
11. vs. 657-668 romanç
12. vs. 669-684 cançó reial
13. vs. 685-816 romanç
14. vs. 817-824 romanç
15. vs. 825-840 cançó reial
16. vs. 841-1000 romanç
17. vs. 1001-1008 octava reial
18. vs. 1009-1028 romanç
19. vs. 1029-1051 silva
20. vs. 1052-1159 romanç
21. vs. 1160-1175 silva parellada
22. vs. 1176-1225 romanç

Fontanella és un dels qui formen part —amb Vicent Garcia com a exponent més conegut i prolífic— de l'anomenada Escola Poètica Castellana.[40] Per tant, empra «combinacions de rima, de procedència forana» en «les formes més ingrates i renyides amb el geni» del català, segons paraules de Serra i Llatas, que valoren així les causes del fenomen: «A l'abassegament anorreador de la [llengua] castellana dels segles d'or es deu la introducció de formes pròpies de la versificació d'aquesta llengua».[41] Això es veu clarament en l'obra de Fontanella, tant per la llengua que empra, com per la versificació, que constitueix una barreja d'influències castellanes i catalanes.

Fontanella inaugura el *Vexamen* amb una «Introducció a la Sentència», una mena d'apologia, a més d'introducció pràctica al cas i a l'àmbit fantàstic on té lloc el somni (vs. 1-226); llavors, en tres seccions diferents —«Aquí se llegiren los versos llatins» (vs. 227-504), «Aquí

40. És molt útil el llibret d'Antoni Comas, *La Decadència* (Barcelona, Dopesa, 1978). La designació apareix per primera vegada a Antonio Rubió y Lluch, *Sumario de la literatura española* (Barcelona, Impr. de la Casa Provincial de Caridad, 1901), ps. 99-101. Comentat i resumit també per Rubió i Balaguer, *op. cit.*, p. 532.
41. Serra i Baldó i Rossend Llatas, *op. cit.*, ps. 101, 106-107.

se llegiren las octavas chatalanas» (vs. 505-656) i «Aquí se llegiren las glosas castellanas» (vs. 657-816)— el poeta vexa aquells poetes que havien contribuït amb les seves respectives composicions poètiques —en llengua llatina, catalana i castellana, respectivament— al certamen en lloança de sant Tomàs d'Aquino que havia tingut lloc una setmana abans. Segueix un altre vexamen curt (vs. 817-984), dels qui van compondre romanços en català a la festa. Als vs. 985-1000, Fontanella conta com les dones, setmaneres (i no sòcies permanents de l'Acadèmia), les que havien cantat l'Angèlic Doctor, han demanat els premis més valuosos. El poeta ara s'aixeca del seu llarg i espantós somni (vs. 1001-1008), es disculpa si ha ofès ningú (vs. 1009-1079), i aleshores (vs. 1080-1159) presenta el dictamen d'Apollo. Lliura els premis als qui han demostrat millor enginy en la tasca (vs. 1080-1159) —n'hi ha tres per a cada secció del certamen—, i clou l'obreta amb un elogi dels poetes catalans, de sant Tomàs (inspiració del concurs poètic) i, en últim lloc, de la ciutat de Barcelona, nou Olimp.

El secretari de l'Acadèmia, Francesc Fontanella, sollicita —amb la humilitat clàssica del poeta èpic, però també amb la picardia del poeta satíric del Segle d'Or castellà— que la seva musa li doni un xic més d'inspiració poètica, perquè canti elogis del sant, el més gran exponent d'intellectualisme del catolicisme occidental (vs. 1-4). La veu d'una càndida sirena de mar, digna filla de Neptú, s'hi aproxima, ajudant-lo a lloar la ciutat de Barcelona, un nou Olimp, les ribes de la qual ella i les seves germanes acaricien: I «... a pesar de hostilitats estranyas» (v. 71), o sia, malgrat la Guerra de Secessió entre els aliats el poeta cantarà la «Nova... Chorintho, nova Atenas / hont tants favors lo firmament dilata, / quanta dels astres influència pura» (vs. 61-63).

Quan la filla de Neptú arriba finalment a la ciutat de Barcelona, mescla les seves aigües amb les del Llobregat, «riu» que prossegueix el cant (vs. 97, 101-104).[42]

Tot referint-se a Montjuïc, diu que Barcelona és la gran ciutat «d'armes i lletres», que avui cenyirà llorers, és a dir premis, als fills

42. *Cf.* la *Lloa per la tragicomèdia pastoral d'*Amor, Firmesa i Porfia, dins Teatre barroc, *op. cit.*, p. 56. Morano i Tirsis canten: «llorers cinyen immortals / les muses de Montjuïc, / los cisnes de Llobregat».

d'Apollo. Calla el Llobregat; el vexamener explica que veu «jocs lluminosos» i tota mena d'artificis que adornen la ciutat durant els vuit dies de gaubança com a veneració del sant. I llavors, una explícita referència a la contesa bèllica: les «tres doradas flors de llir» tindran «p[er] just blasó» l'escut de Catalunya (vs. 123-124).

Per poder entrar a Barcelona per l'aigua, cal prendre el Besòs, i és aquest riu poc important que continuarà la introducció: artifici aquest que recorda de lluny el bucòlic Tajo que amb tanta bellesa cantà Garcilaso (vs. 189-192).[43]

Les muses barcelonines ja començaran a celebrar l'Angèlic Doctor. Havent llegit les poesies al certamen poètic que va tenir lloc segurament durant els dos primers dies de la setmana de festivitats, Fontanella va part per part, encapçalant així la primera secció del *Vexamen*: «Aquí se llegiren los versos llatins» (vs. 226-227). El poeta es lliurà a la son durant la lectura de les poesies del certamen: pretext literari típic d'autors d'aquest gènere satíric per poder, llavors, vexar-los dintre d'un marc eminentment fictici. Aquí el passat es converteix en present. Al regne de Morfeu, Fontanella conta que hi ha vist Apollo, tot vestit amb gala militar, i comença per tant a tremolar, ja que no entén bé aquest canvi en la conducta del déu. Apollo, però, s'explica: la ciutat de Barcelona l'ha ofès, perquè considera els seus versistes com si fossin llunàtics, i estan confinats en un «poètich ospital» (v. 286). Aquests «hospitals de poetes "dolents"», «tocats del bolet», abundaven als vexàmens d'acadèmia durant les cinc primeres dècades del segle XVII: Pantaleón (1626) havia enginyat una «*Luna*» plena de versistes, amics literaris seus, «boigs»; Gabriel del Corral configurava un «*hospital de poetas locos*», en el seu famós vexamen, intercalat dins *La Cintia de Aranjuez* (1628); i el portuguès Manuel de Melo ideava un parador semblant al seu *Hospital das Letras* (1657).[44] Al cap i a la fi, la fórmula hospital de poetes + vexamen + comentari sobre la poesia contemporània arribà a ésser un *topos* literari del sis-cents.

43. *Cf.*, a la mateixa *Lloa*, *op. cit.*, p. 55. Parla Guidèmio: «Anem pastors catalans, / cenyirem de noves glòries / al Besòs i Llobregat.»

44. Pantaleón, ed. cit.; Gabriel DEL CORRAL, *La Cintia de Aranjuez*, edició de Joaquín de ENTRAMBASAGUAS (Madrid, CSIC, 1945); i Jean COLOMÈS (ed.), *Le dialogue «Hospital Das Letras» de D. Francisco Manuel de Melo* (París, Fundação Gulbenkian, 1970).

Més avall (v. 291), Apollo li aconsella: «Vés, tu, donchs, a visitarlos»; aconsella al secretari que expliqui als poetes, versificadors en llatí, que molt aviat seran alliberats i redimits. És aquest un treball ben bé «de boigs», una veritable bogeria, ja que els poetes són tots llunàtics, i —com si això no fos ja suficient— també hi ha moltes setmaneres allà, dones que poden fer capgirar el més assenyat (vs. 303-306).

El virtuós cicerone, no obstant això, es dirigeix al portal de l'habitació on s'allotja la primera colla de tocats, i és aquí on es llegeix el primer epigrama, làpida satírica, redactada en un llatí/català/castellà macarrònics: aquí s'explica que per molt doctament boigs que siguin els poetes, més alts seran considerats al món literari barceloní (vs. 349-350).

Investit de gràcia apollínia, Fontanella hi entra. El primer que se li presenta a la vista és Virgili, «pare de locos honrats» (v. 368). Encara llima el mantuà l'*Eneida*, a fi que resulti perfecta. L'original cicerone de Dante li explica que cada poeta farà un anagrama en lloança del sant. Més importants que no pas la veneració al sant són els premis —llei aquesta més que comuna als certàmens poètics de caire religiós a la Castella del sis-cents.[45] D'ara endavant una desfilada de «llunàtics» del Parnàs barceloní: Mateu Andreu, Francesc Veterà, Batista Remon de Monjo, Pau Benet Mas, Gervasi Malla, Pere Pau Orenga (o d'Orenga), Olaguer de la Huerta, Pere Joan Maranges (?) (o un «Marangèsio», algun poeta oriünd de la Meranges gironina), i «... de versistes sens nom» (v. 493), diguem-ne estudiants de la Universitat, encara desconeguts al món de les lletres, que tenien oportunitat, als certàmens literaris, d'enlluernar els coneguts amb el seu juvenil enginy.

El «vexamenet» més enginyós, per raons literàries, és el dedicat a Mateu Andreu, que havia romput les normes del decòrum aristotèlic mixturant coses i casos impossibles i absurds a la seva composició (vs. 379-394).

45. *Vid. Anastasio Pantaleón, op. cit.*, cap. IV, «Las justas poéticas religiosas», ps. 228-244. La bibliografia més encertada: Joaquín DE ENTRAMBASAGUAS, *Las justas poéticas en honor de San Isidro, en relación con Lope*, «Anales del Instituto de Estudios Madrileños», IV (1969), ps. 27-134; ID., *Lope de Vega en las justas poéticas toledanas de 1605 y 1608* (Madrid 1969); i Ignacio ELIZALDE, SJ, *San Francisco Xavier en la literatura española* (Madrid, CSIC, 1961).

Acompanyant Fontanella, passem a un altre hemisferi, on s'alberguen els poetes «Chatalans», autèntics cignes que adornen «los cristalls del Llobregat» (v. 504). «Aquí se llegiren las octavas chatalanas», informa l'epigrama, en aquesta segona part del *Vexamen*. És en aquest lloc on fan desfilada els qui varen dedicar composicions poètiques en llengua catalana al sant. (Aquests certàmens bilingües o, fins i tot, trilingües, eren moltes vegades més la norma que no pas l'excepció, en activitats literàries semblants.»[46] De seguida, el to canvia a un de patriotisme i de gran orgull, quan el vexador veu les barres catalanes al portal del domicili de llunàtics que versen en llengua catalana (vs. 513-518).

Aquests que canten «*In lingua Cathalana*», honraran la «Talia goda» (= catalana) i llançaran fora qualsevol demència poètica que no sigui, com aquesta, una follia «lunar», o sia, «acadèmica» i, és clar, ben feta.

El primer que hi surt és Ausiàs March[47] (vs. 538-540). Després són vexats un «mínim», home baixet d'estatura que pertany a l'orde religiós dels mínims, fundat per sant Francesc de Paula, i que versifica en una llengua que no és català ni castellà; Joan Cererols, el famós mestre de l'Escolania de Montserrat; un «Poeta Descals», «en hàbit de pastoret», algun carmelità que venia de França (?), els versos del qual són plens de «troneres» o forats; Laurèncio de Torres o Torras, els versos del qual són considerats «torres de vent», en lloc d'ésser composicions de profunditat d'expressió; Josep Vilella, professor de retòrica (vs. 606-608); un pastor «blanch» i negre, de versos que no són gaire «clements» (potser és Josep Blanch, compilador del *Matalàs de tota llana*?); i Jaume Pistolas, que fa gala i ostentació de ser llunàtic.

Fontanella conclou aquest apartat del *Vexamen* fent burla dels qui versifiquen malament a les seves octaves, ja que així no trauran mai premis de valor (vs. 653-656).

La tercera secció s'obre amb un altre epigrama satíric, també en un llenguatge macarrònic: «Aquí se llegiren las glosas castellanas» n'és el títol. Un cop travessat el portal i l'epigrama burlesc, el satiritzador s'enfronta amb els castellans «fingits», poetes que viuen a Catalunya però que versifiquen, en canvi, en castellà. Aquests havien contribuït al

46. J. Rubió i Balaguer, *op. cit.*, ps. 520 i 526, on esmenta les festes trilingües que van tenir lloc a Catalunya.

47. Remetem el lector a la nostra nota núm. 15.

Vexamen amb dècimes, «glosses eloqüents», a més de «*quintillas*», segons el capritx de la seva «ment insana».

El qui encapçala la mainada dels espanyols és Garcilaso de la Vega, poeta predilecte de Fontanella —hom es recorda fàcilment del seu sonet «A la mort de Nise», que comença: «O duras fletxas de mon fat rompudes», imitació d'un cèlebre hendecasíllab garcilassià—,[48] príncep dels poetes castellans, que havia passat temps prop del Besòs en companyia del seu bon amic Boscà (vs. 685-692).[49]

Desfilen darrere d'ell un muntanyès anacoreta que es diu «Montaner» (= fra Montaner); Francesc Garriga; Martín de Langa; la novellista espanyola María de Zayas y Sotomayor; «Melànio»; el Doctor Francesc Mas; Carlos Soler, que escriu amb «fruits de la ufana Vega» (v. 763), és a dir, amb imitació de terminologia, conceptes i inspiració del gran Lope; i un tal Don Diego de Noche, motiu d'un que devia ser amic de la terra dels catalans més gasius, de Vic, el qual s'aprofita de la riquesa dels altres.

La descripció de María Zayas és la més curiosa i la de més interès literari d'aquest apartat (vs. 725-740). Tret dels acudits aparents, i la referència sexual burleta, al v. 731, Fontanella ens ofereix una descripció conceptual digna d'un gran escriptor satíric: la novellista/poetessa és bastant lletja; s'assembla al sexe fort, encara que no té tot «l'equip» necessari «baix las "sayas" femenils»; i com que havia poetitzat tan malament al certamen, en lloc de portar el llorer del poeta triomfant, es ficarà al cap el cèrcol del guardainfant de les seves pròpies faldilles. Més enllà, però, de l'humor amigable és el fet de l'activitat «acadèmica» d'una figura molt important de les lletres peninsulars, que havia «desaparegut» de Castella a partir del 1639.[50] L'aprovació d'una segona

48. «Soneto a la mort de Nise», al ms. 172 de la BC = BC_1, p. 427 = foli 214r.

49. RIQUER, *Història de la literatura catalana*, III, p. 650: «Garcilaso de la Vega és un dels models predilectes de Fontanella.»

50. Rubió i Balaguer ja havia registrat la presència de María Zayas (*Literatura catalana*, *op. cit.*, p. 534).

Filològicament, la més seriosa de les edicions és la d'Alicia YLLERA (ed.), *Desengaños amorosos (María de Zayas)* (Madrid, Cátedra, 1983). A la «Introducción» d'aquesta escrupolosa edició, Alicia Yllera hi suggereix, amb raó (p. 19), que María Zayas podia haver residit a Barcelona; escriu també: «*Después de 1639 no vuelve a aparecer en ninguna publicación de homenaje o panegírico ... Durante*

edició de la «Parte Segunda» de les seves *Novelas y Saraos* és firmada pel «Maestro Fray Pío Vives, Prior de *Santa Catalina Mártir*, de Barcelona. 1648» (el subratllat és nostre) i pel germà gran del poeta, «Fontanella Regens. 23 septemb. 1648».[51] A la novella curta d'*Aventurarse perdiendo*, Lisarda conta certs detalls del monestir de Montserrat. Es pot, doncs, suggerir que María Zayas torna a Barcelona després de la seva curta o llarga estada del 1643 (data del *Vexamen*), o que mai no havia deixat de residir-hi a la dècada dels anys quaranta del segle XVII. Si, en efecte, residia a Barcelona durant el setge, potser no en va sortir mai. De tota manera, estava relacionada amb la família Fontanella, amb l'Acadèmia de Sant Tomàs i amb l'església de Santa Caterina. L'eix Fontanella-María Zayas-Acadèmia de Sant Tomàs s'explica per si mateix. I com que la novellista, nascuda el 1590, ja tenia cinquanta-tres anys quan participà al certamen, i cinquanta-vuit quan li van aprovar la «Segona Part» de les seves novelles a Barcelona, és molt possible que morís a Catalunya.[52]

S'acaba aquest penúltim vexamenet, per passar llavors a l'últim, on es vexen els qui havien contribuït amb romanços a la festa: la corresponent inscripció, un rètol davant l'habitació d'aquests llunàtics, adverteix que encara prefereixen la bogeria de la lluna que la vida sana del cel. Al so de llur llaüt i amb una destresa de ploma meravellosa, han cantat aquests poetes lírics. El primer del grup és el pastor Garceni

---

ocho años nada sabemos de ella y, como ella declara en su obra siguiente, es muy probable que guardase silencio —"*... y como he tomado la pluma habiendo tantos años que la tenía arrimada*" [p. 19, n. 45].» Tampoc no ens ofereix noves informacions sobre la vida de María Zayas Jaime MOLL, *La primera edición de las* Novelas amorosas y exemplares *de María de Zayas y Sotomayor*, «Dicenda» I (1982), ps. 177-179. Per exemple, a la p. 178, escriu: «*No hay que olvidar que María de Zayas y Sotomayor era madrileña y su vida conocida se desenvuelve en los círculos literarios de la corte. Sus pretendidas estancias en Zaragoza y Barcelona se basan únicamente en el hecho de ser zaragozana esta edición y en considerar como primera la edición barcelonesa de la segunda parte de sus novelas.*»

51. Dins *Desengaños amorosos*, part 2a. del *Sarao y entretenimiento honesto*, de María de Zayas y Sotomayor, edició d'Agustín G. DE AMEZÚA Y MAYO (Madrid, Aldus, 1950), p. xxiii.

52. Una curiositat: a l'edició barcelonina del 1646, reimpressió de l'edició del 1637, l'Aprovació és en català (foli ii^{v}), però no hi figura Josep Fontanella com a aprovador.

(pseudònim «bucòlic» del Rector de Vallfogona, Vicent Garcia) (vs. 841-852).

Tant Jordi Rubió com Martí de Riquer i Antoni Comas han explicat força convincentment la tremenda influència que el famós Rector de Vallfogona, «pare» de «l'Escola Poètica Castellana», primer entre els poetes barrocs catalans, va tenir sobre generacions d'autors catalans al llarg dels subsegüents dos segles, fins als dies de la Renaixença. Mort el 1623, aquest poeta burlesc i satíric s'havia dedicat a ennoblir la seva llengua materna amb gran enginy, tot versificant en català: encara que fos un català allunyat de la puresa del de l'edat mitjana, encara que les seves combinacions mètriques fossin a la castellana i encara que els seus conceptes i termes sovint imitessin els del Parnàs castellà del sis-cents.[53]

L'enumeració de romancistes no s'atura. Hi ha un «gorró» (el Doctor Talavera), que principiava bé la seva poesia, però l'acabava malament; un poeta de cognom Monlleó, els versos del qual s'embruten amb gongorismes de mal gust i que no embelleixen el paper on són escrits; un pastor carmelità que compon versos «gelats», desproveïts de gràcia; un Polifemo (algú que portava monocle i el cognom de Cassador?); Bernat Josep Llobet; i el mateix Pastor Fontano (Francesc Fontanella) (vs. 917-924).

S'apropen poetes «pedagochs» i d'altres «sense nom», professors i alumnes llurs de la Universitat. A punt d'eixir del portal d'aquesta última estança el vexador guaita algunes simbòliques flors que emboniqueixen amb la seva presència l'aspecte tan trist d'aquest hospital de llunàtics. Són, si no «flors», setmaneres, dones sòcies no fixes de l'Acadèmia, que assistien de tant en tant a les reunions. Són: Francesca de Calders; Teresa Alemany, religiosa de Girona; Theresa Ripoll; Eulària Camps; sor Theodora Molera; Felícia Çafont; Anna Maria Berverà (Barberà o Barbarà); i Eleonor Bru i Granollachs. Moltes, cal dir-ho, són les dones que hi havia: una representació ben equilibrada de l'un i l'altre sexe.[54]

53. Quant a la trajectòria de la fama de Garcia, vegeu l'estudi panoràmic d'Albert Rossich, *Francesc Vicent Garcia: Tres segles i mig de referències escrites*, dins «Arxiu de textos catalans antics», III (1984).

54. J. Rubió i Balaguer, *op. cit.*, p. 528, també fa referència a reunions d'aquesta mena on assistien dones. Antoni Ferrando Francés, *Els certàmens*,

Acabades les sèries de vexàmens curts, Fontanella es desperta del somni. Un cop ben despert, encara imagina tots els qui havien adornat la corona d'Euterpe. Demana perdó si ha satiritzat tothom, però, s'explica, això no obstant, «que en vexamen no dir mal / fóra indiscreta virtut» (vs. 1011-1012). El déu de la llum solar, de les profecies, de la música i de la poesia, Apollo, anomena els guanyadors dels premis: el 1r. a Mateu Andreu, el 2on. a Francesc Marès, i el 3r. al Marangesí (Pere Joan Maranges?); de la segona tanda, fra Francisco Oliva (Olivelles?), fra Francisco de la Virgen i Joan Cererols; del tercer grup, fra Montaner (el muntanyès anacoreta), Francisco Garriga i Martín de Langa; del quart, el doctor Talavera, Monlleó i sor Theodora Molera.

Fontanella clou el seu *Vexamen* demanant als descontents que s'acontentin d'haver cantat tan alta i digna empresa a Barcelona i al sant.

Conclusions

Al «Vexamen de la Luna», d'Anastasio Pantaleón de Ribera (1626), l'autor hi combina magistralment l'erudició d'un humanista, els conceptes faceciosos d'un gran satiritzador, els versos assaonats d'un poeta jocós i la imaginació fantasmagòrica d'un novellista. No es pot arribar a les mateixes conclusions quant a l'autor de l'hospital de llunàtics fontanellesc. El nostre *Vexamen*, tot i que potser té menys gràcia, té prou valor filològic perquè hom en faci cas.

En primer lloc, la peça és una bona mostra de la literatura catalana del sis-cents que s'adscriu a les característiques de l'anomenada Escuela Poética Castellana: «... és el nom que donem al corrent d'imitació de la poesia castellana barroca dins la literatura catalana del segle XVII i part del XVIII. Aquesta poesia es caracteritza per: ús sistemàtic de l'hipèrbaton, gran abundància de metàfores i abús de l'aparat mitològic, i alhora una tendència als temes burlescs i satírics. Així mateix s'obliden els metres i gèneres de tradició catalanes, que són substituïts pels castellans: sonets, octaves, silves, lires, dècimes, *quintillas*, quartetes,

---

op. cit., p. 882, explica que a València assistien «diverses poetesses» als certàmens del sis-cents.

romanços, *romancillos*, etc. Compareix per primera vegada a la poesia catalana el *bucolisme*, que perdurarà fins a l'adveniment de la Renaixença».[55] Fent només un cop d'ull als versos de Fontanella, veurem de seguida un lèxic carregat de lexemes gongorins: «tòrrida zona» (v. 12), «Peloro, Paquino y Lilibeo» (v. 24), «turba canora» (v. 49), «fructífera campaña» (v. 55), «proto hauriga rutilant» (v. 268); de fórmules sintàctiques del cordovès: «cresqué edifici, si nasqué cabanya» (v. 56), «molt vers, y poca dulçura / poca plata, y molt aram» (vs. 413-414); de cultismes en llatí i grec: «si escriu *sidus* ab "hi" grega» (v. 431), i «Viu un fingit su *falampho*» (v. 477).[56]

En segon lloc, encara que el *Vexamen* de Fontanella no sigui redactat en un català net i castís —conté massa barbarismes, aportacions literals que provenen directament del castellà—,[57] l'obreta de Fontanella serveix i servia (el nombre tan alt de còdexs manuscrits de la sàtira ho testimonia: n'hi ha nou) de crit romànticament polític per prendre les armes en contra dels castellans i per agafar la llengua materna contra la penetració lingüística del castellà:[58]

> «*Mançana*», «*temprana*», «*erisso*»
> y «*loriga*», diu després,
> vocables que Cathaluña
> ha jurat que nols' coneix.
> (vs. 557-560)[59]

El *Vexamen* de Fontanella era «popular» entre un cercle reduït d'intellectuals —el Parnàs català del sis-cents—, que van propagar-lo

55. A. Comas, *La Decadència*, *op. cit.*, p. 53.

56. Consulteu la nostra nota núm. 30, a l'apartat crític del text/edició.

57. M. de Riquer, *Història de la literatura catalana*, *op. cit.*, III, p. 651: «De vegades els versos de Fontanella arriben a semblar escrits en castellà, sobretot quan els mots finals, que comporten la rima, són idèntics en les dues llengües, o bé en català són manlleus poètics.»

58. Giuseppe Grilli, *Apropaments progressius a un text poètic barroc: «Amo a una pedra...», de Francesc Vicenç Garcia*, dins *Anàlisi i comentaris de textos literaris catalans*, a cura de Narcís Garolera (Barcelona, Curial, 1982), p. 179, connecta Fontanella amb l'Arcàdia fluvial: «els poetes de l'anomenada primera Renaixença fan quallar amb continguts patriòticament romàntics».

59. Aquests versos són reproduïts i comentats per J. Rubió i Balaguer, *Literatura catalana*, *op. cit.*, p. 532.

mitjançant vies de transmissió manuscrites, sense que es publiqués mai, però. Circulava amb prou facilitat arreu de Barcelona; arribà fins i tot a Ripoll i a Vic; però el viatge més fabulós el portà a Boston (EUA). Atès que el *Vexamen* era i és un document de trajectòria erudita i políticament secessionista, tal vegada per aquestes mateixes raons mai no es donà a les premses. Pocs manuscrits han tingut una vida igual. El cas l'explica Alberto Blecua, al seu magnífic *Manual de crítica textual* (1983): «*Y ocurre, además, que rara es la obra de gran difusión manuscrita que no alcanzara a ver la luz pública, salvo impedimentos muy poderosos —la censura, por ejemplo.*» [60]

Com a tercer punt d'importància és el servei que el *Vexamen* i d'altres obres, tant de Fontanella com de Vicent Garcia, ofereixen a la història de la literatura catalana. Tal i com ha escrit el benemèrit Joan Fuster, «"Decadència" i "Renaixença" són designacions convencionals, i la frontera entre l'un i l'altre és llarga i opaca».[61] Els nombrosos manuscrits del *Vexamen* han creat un pont entre la inspiració flamejant d'Ausiàs March, per un cantó, i la nodrida inspiració poètica que sortí dels Jocs Florals barcelonins vuitcentistes, certàmens aquests de caire acadèmic que van fer afermar un interès en la llengua catalana i un predomini d'aquesta:[62] puixança que ha arribat als nostres dies. Tocant

60. Alberto BLECUA, *Manual de crítica textual* (Madrid 1983), p. 202.

61. Joan FUSTER, *La decadència al País Valencià* (Barcelona, Curial, 1976), p. 26.

62. En efecte, l'erudit Antoni de Bofarull (àvid bibliòfil) pogué enllaçar la poètica (inèdita, manuscrita) de Francesc Fontanella amb la creativitat requerida als primers Jocs Florals barcelonins del 1859, a la seva *Memòria del Secretari* del Consistori, adreçada als poetes catalans d'una nova generació: «Tal es [*sic*] lo resultat dels primers jochs florals catalans renascuts en nostra fecunda época [*sic*] Falta sols are [*sic*] obrir pas als cantors, patentisar la esperansa que sos esforsos simbolisan, y confiar en lo molt que lo país pót [*sic*] donar de sí. Quí sab? pót ésser que, proseguint [*sic*] ab constancia en lo cultiu de nostre idioma y de nostra poesía, surti algun dia una especialitat, un Jasmin ó un Mistral catalá, á qui la Espanya entera se alegre de conéixer, com se ha alegrat de tenir un Alí-Bey, un Capmany, un Bálmes, fills tots de nostras comarcas y coneguts per sa sabiduría en tot lo mon. Ditxós fóra lo dia en que lo Consistori lo pogués coronar, y en que lo Excellentíssim Ajuntament se pogués gosar en tal triumfo; en que sa veu, ferint mès [*sic*] que los oidos los cors dels presents, se dilatás per lo àmbit de aqueixa històrica sala, de aquest lloch august, per lo espay del cual [*sic*], á manera de sagrats perfums, han volat tants admirables recorts, tantas veus enérgicas, tants

al tema de la invenció poètica, el mateix fenomen; per exemple, com ensenya Giuseppe Grilli, el tipus d'oda que fa Fontanella a la ciutat de Barcelona i als rius de la comarca, reapareix als segles XIX-XX, a les obres de Joaquim Rubió i Ors (1818-1899), Jacint Verdaguer (1845-1902), Miquel Costa i Llobera (1854-1922), Joan Maragall (1860-1911), Rafael Nogueras i Oller (1880-1949), Josep Carner (1884-1970), Agustí Esclasans (1895-1967), Pere Quart (1899-1986), Agustí Bartra (1908-1982) i Joan Brossa (1919).[63] Els arguments que enllacen l'obra de Fontanella amb la de mossèn Cinto, a la seva *Atlàntida* (1868), són força convincents: Verdaguer tenia accés a la Biblioteca Episcopal de Vic, on feia els seus estudis jovenívols de vocació religiosa, al ms. 261 = V. A *L'Atlàntida*, imitarà termes, noms i metàfores cares a la poesia de Fontanella com a recursos poètics, per als seus propis versos. En un mot, el *Vexamen* de Fontanella és un *lligam* de «continuïtat dintre la literatura catalana», que representa així uns «sements sembrats a l'època de la Decadència» perquè es mantigués viu l'interès filològic de la llengua.[64]

El *Vexamen* és «literatura inspirada en literatura», com diria Fuster.[65] La tendència dels crítics vuitcentistes i noucentistes de menysprear

---

juraments y tants suspirs de nostros gloriosos antepassats. Veníu, donchs, animats descendents dels Jordis, Rocabertis, *Fontanellas* y Serafins, veníu á ésser saludats mès que com á trobadors, y que com á paladins de jochs florals, com á poetas, com á destells reflectits de la corona de Ausias March. Veníu á obrir la porta del passat, á plantar la bandera de nostra esperansa pera lo temps futur. Vosaltres sòu la espiga sahonada que compensa los afanys del llaurador, y proporciona sembradura pera lo any següent. Vína, donchs, bona llavor: la terra está llaurada y ja te espera: vína á fecundarla; y si la constancia pót ésser ton cultiu, tingám constancia, cultivémla tots, y ja veuréu com, en son temps y en son dia, donará rich fruit!» (*Jochs Florals de Barcelona en 1859* [Barcelona, Verdaguer, 1859], ps. 56-57) (el subratllat és nostre).

63. Molt perspicaç és Giuseppe GRILLI a l'excellent *Decadenza, Arcadia e Barocco nella Catalogna del XVII secolo*, «Annali. Sezione Romanza. Istituto Orientale», vol. 23, núm. 2 (juliol de 1981), p. 425.

64. Josep JUNYENT, *Francesc Fontanella, un punt de partida de* L'Atlàntida, *de Verdaguer*, «Bages», núms. 113-114 i 115-116 (1962), ps. 18-20, 6-7 i 16, respectivament. *Vid.*, també, J. RUBIÓ I BALAGUER, *op. cit.*, ps. 538-539 i 557; i A. COMAS, *La Decadència*, *op. cit.*, p. 39.

65. FUSTER, *op. cit.*, p. 23. Hom podria comparar el *Vexamen* burlesc i ben fet de Fontanella amb el següent insípid vexamen, que consta al ms. 9/2584, Co-

la literatura de la Decadència enfosquia la importància i seriositat de texts com el *Vexamen*. Rubió i Balaguer es dedicà a reconstruir i alhora a reivindicar la història d'aquesta literatura menyspreada al seu il·luminador assaig. Si manquen al *Vexamen* els conceptes, en prosa i poesia, tan picants i enginyosos d'un Quevedo o d'un Pantaleón, és prou cert que tenim a l'abast un altre document literari —i, potser, el més ric filològicament— on es comprova que mantenir dolça la llengua catalana durant una època poc adient amb aquesta tasca, quan el català «... va deixar d'ésser llengua de conreu literari»,[66] era l'intent enèrgicament conscient del nostre poeta. Al seu teatre hi trobem també un estímul semblant.

Un últim aspecte del *Vexamen*: se'ns ofereix als seus versos una relació prou completa dels afavorits del Parnàs barceloní: Garcilaso, María Zayas, Góngora (per raons d'imitació), Vicent Garcia, Fontanella mateix, Virgili i Ausiàs March (els clàssics). I els no tan clàssics: Cererols, Josep Blanch, Francesc Marès, Bernat Llobet i altres.

La filiació manuscrita[67]

Hem pogut localitzar i estudiar fins ara nou còdexs manuscrits del *Vexamen* de Francesc Fontanella i tots han estat analitzats *in situ*. Són aquests:

[BC_1] . . . . . 1. El ms. 172, de la Biblioteca de Catalunya = BC_1, ps. 327-384, que conté únicament obres —poesia i teatre— de Fontanella. Mesures: 28,5 × 19,6 cm, 610 ps., en 4rt. Té una paginació contínua fins a

---

lección de Cortes, de la Biblioteca de la Real Academia de la Historia (Madrid), p. 56: «*En un Certamen Poetico que salio en tortosa* [sic] *en honra de S° thomas de Aquino se pidio un Bexamen por 4° asunto a un Frayle Procurador que saliendo de casa con el s[ant]o caminaba tanto por acudir a sus negocios que S[ant]o thomas no podia seguirle y se quedaba atrás: y es este. ...*».

66. Comas, *La Decadència, op. cit.*, p. 8.

67. Hem seguit molt de prop les lliçons d'Alberto Blecua, al seu imprescindible *Manual de crítica textual, op. cit.*, quant a la *recensio* dels ms., més la *constitutio stemma codicum* i *constitutio textus* per a la nostra edició del *Vexamen*.

la p. 582; les ps. 583-596 són en blanc, i comença de nou la còpia de poesies fins a la p. 610. El seu índex només arriba a esmentar poesies fins a la p. 563. Per això, es veu que les restants composicions van ser relligades a la còpia manuscrita «original» després d'acabada aquesta. Encara que a l'*Inventario de Manuscritos por orden de registro, Apéndice* (BC), foli 130, es llegeix que el ms. té lletra del segle XVIII, creiem que és de finals del segle XVII per diverses raons filològiques (paleogràfiques i de significat) que explanarem més endavant. Ofereix una lectura bastant correcta amb pocs errors veritablement greus. Una altra mà ha corregit certes lectures, en una època posterior a la còpia, i gairebé sempre la «correcció» ha resultat errònia. Pertany a la branca de manuscrits amb variants «francòfiles».

[BC_3] . . . . . 2. El ms. 2794, de la BC = BC_3. Comença al foli 4r. (els tres primers folis són fets malbé, destrossats pel temps i pels cucs) i arriba al foli 104v. El *Vexamen* consta en aquest cançoner de poesies i teatre de Fontanella entre els folis 61r-72v. Tots els folis són corcats i són a punt d'esmicolar-se. Són sense relligar, i fins ara el còdex no ha estat catalogat. Els fulls són de quadern. Lletra contemporània de la del BC_1. El còdex està estretament emparentat amb aquell ms. Potser, el BC_1 deriva del BC_3.

[BC_2] . . . . . 3. El ms. 80, de la BC = BC_2, folis 112r-114v. Només hi consta la «Introducció» al *Vexamen*. Aquest volum manuscrit és còpia «de les darreries del segle XVIIIè» (*Catàleg dels Manuscrits de la Biblioteca de Catalunya*, de Massó-Rubió, p. 185), de la *Curiositat Catalana*, antologia de poesia catalana barroca.[68]

68. En una altra còpia (?) de la *Curiositat Catalana*, avui perduda, es trobava també el *Certamen poètich a S. Tomàs*; no se sap, però, si l'acompanyava el *Vexamen*. *Vid. Poesías perdidas de Vallfogona: poetas ignorados: fragmento de un libro manuscrito titulado* Curiositat Catalana, per D. Salvador MESTRES, dins «Memorias de la Academia de Buenas Letras de Barcelona», t. II (1868), p. 401.

[BPL] . . . . 4. El ms. D. 47, de la Boston Public Library = BPL, ps. 360-421, de la seva segona part. Ms. dividit en tres seccions: composicions poètiques de Vicent Garcia, Fontanella i Bonaventura de Gualbes. Porta el títol *Lo Parnàs Català*. Lletra del segle XVII, però és una còpia que data de començaments del segle XVIII (vers el 1705). Una descripció d'aquest ms. és publicada dins el volum d'«Actes del Quart Colloqui de la NACS» (North American Catalan Society, 1985), ps. 183-218. Conté molts errors del copista, Pere Serra i Postius. Deriva de la branca dels mss BC_1/BC_3, quant al seu contingut de Fontanella.[69]

[R] . . . . . 5. El ms. 68 del Fons Lambert Mata, de la Casa de Cultura de Ripoll = R, ps. 187-212. Es troba dins una còpia que conté només obres poètiques i teatrals de Fontanella. Ha estat ben descrit per Pep Vila;[70] data segurament del segle XVIII, i és bellament calligrafiat. La seva extensió, 480 ps. Pep Vila el data de finals del segle XVII, però, atès que el copista empra certes formes «massa correctes» —com ara «puix», «aplaudeix», «hereteràs», «augmenta», «immensas», «ennoblida», «hi ha», «així», «has de tenir», etc., aquest ms. deu datar de mitjan segle XVIII. En aquest sentit, el còdex representa un tipus de reacció purista, més aviat típica de l'època de les acadèmies borbòniques.[71] El problema més greu que s'hi presenta és que hi manquen els vs 825-920.

[BRA] . . . . 6. El ms. 10, de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona = BRA, ps. 243-248 i 189-205. Ms. de iiii + 959 + i ps. Apareix en un volum. 30,2 × 19,2 cm, de *Papeles varios* dels segles XVIII i XIX. Conté composicions poètiques de Fontanella, el «Fènix Català», a les ps. 86-309; i

69. Oferim una descripció d'aquest ms. a *Un cançoner*, *op. cit.* Consulteu la nota núm. 17.

70. Pep VILA, *Un manuscrit*, *op. cit.*

71. *Vid.* Rafael LAPESA, *Historia de la lengua española*, 9a. ed. (Madrid, Gredos, 1985), ps. 421-424.

de Vicent Garcia, a les ps. 564-807. Segons el *Catálogo del Archivo de la Academia*, és una còpia del segle XIX. És plena d'errors.

[BIMH] . . . 7. El ms. A-67, de l'Institut Municipal d'Història de la Ciutat (de Barcelona) = Casa de l'Ardiaca. Ms. BIMH. És als folis 109r-127r, dins un còdex intitulat *Obras de Fontanella, y altres papers recopilats*, tom de 332 folis. Les poesies i teatre de Fontanella ocupen els folis 1r-182v. Conté almenys un poema de V. Garcia, al foli 182v. Ms. amb molts errors, imperdonables, de lectura. Sembla lletra del segle XVIII. Al foli 276r apareix la data: 1721. Quant a les seves lectures equivocades i variants interessants, aquest ms. podria ésser una còpia directa o del BC_1 o del BC_3.

[BI] . . . . . 8. El ms. 83.493, de la Biblioteca de l'Institut del Teatre (coll. Teatral Arturo Sedó) = BI, ps. 341-369. Dins el volum, *Catalana Musa ab que canta la lira de Apollo Francisco Fontanella / Gloria del pernas / y / ornament de sa patria / Estos poemas*. Fulls de quadern; mesures 30 × 21 cm; 483 ps. Conté poesies de Garcia, també, entre les ps. 413-419. Letra del segle XVIII. Molts errors de copista. Conté variants que apareixen a la branca dels ms. que deriven del V.

[V] . . . . . 9. El ms. 261, de l'Arxiu Episcopal de Vic = V. Ms. descrit i comentat per Maria Mercè Miró.[72] Còdex aparentment de poesies i teatre de Fontanella, exclusivament; no obstant això, a partir del seu foli 224r, hi apareixen certes poesies que no són a cap altre recull de poesies del poeta, i potser són d'un altre versista. El *Vexamen* ocupa els folis 165r-183v, i és còpia datada el 1605. Té una lletra bastant pulcra, però també força errors de copista: el foli 180v és en blanc; lectures errònies al foli 168r: «la Nereidas» [sic] en lloc de «las Nàyades» als altres mss.; al foli 172r: «a aportava»; al 178v: «al pabor dre [sic] monlleo». Me-

72. Maria Mercè MIRÓ, *El manuscrit Fontanella, op. cit.*

sures: 14,5 × 19,5 cm. Ms. responsable de la branca de variants «catalanòfiles», innovacions que molt probablement no tenen res a veure amb la lectura del *codex antiquior*, el qual considerem que és el BC_1 o el BC_3.[73]. El V és relacionat amb el BIMH quant a variants i errors comuns; el segon es tracta d'un *codex descriptus* del primer.

Hem decidit de seguir la lectura del BC_1 per a la preparació de la nostra edició, ja que creiem que és el *codex antiquior*, amb la lliçó més apropada a l'original del 1643. Tret de nombrosos errors de copista que hem notat a l'aparat crític, seleccionem aquest còdex per les següents raons filològiques: 1) la grafia és més antiquada i no gaire uniforme. El copista ha mantingut certs llatinismes, ph, th, ch, en benefici de f, t, c, cosa que assenyala potser una lectura més aviat del segle XVII que del XVIII, segle durant el qual se simplifiquen els esmentats dígrafs;[74] 2) el nom de la vexada Anna Maria Barbarà apareix com a «beruera» a la branca dels mss. derivats del BC_1, mentre que a l'altra branca de mss., derivats del V, s'hi llegeix «Ceruera». El primer cognom sembla més acceptable que no pas el segon; 3) el BC_1 i la seva família de mss. contenen variants «francòfiles» enfront de les «catalanòfiles» dels mss. derivats del V. Per exemple, les lectures dels vs. 124 i 196 —«tres doradas flors de llir» i «ja ab lliris te corona»— al BC_1, apareixen com a «Las barras que ab sa sanch tinÿ» i «y ab llorers te corona», al V, quan segons la nostra *selectio ope ingenii*, la lectura francòfila, que es

73. A l'ed. d'unes èglogues de Fontanella, dins «Els Marges», núm. 25 (maig de 1982), ps. 95-107, hi diu Maria Mercè Miró: «Seguim la lliçó del ms. 261 del Museu Episcopal de Vic... que presenta només lleugeres variants respecte a la del ms. 172 de la Biblioteca de Catalunya; és la que creiem més fidel, especialment per la data del manuscrit, prou reculada, 1695, i per la personalitat del copista, Anton de Mora i de Xammar, potser coetani del poeta» (p. 97). La qüestió del *codex antiquior* és discutible. Potser Maria Mercè Miró té raó; això no obstant, creiem, per raó de les diferències entre les variants de les branques francòfiles i catalanòfiles, que la lliçó del BC_1 o BC_3 és més apropada a l'original. Les variants catalanòfiles de la branca de mss. procedents del V són conseqüència d'innovacions lingüístiques massa patriòtiques que s'allunyen una mica de la lectura «francòfila» del seu autor.

74. LAPESA, *Historia de la lengua española*, ed. cit., p. 423.

refereix òbviament a Lluís XIII, devia ésser la més aproximada a la lectura original de Fontanella, destacat francòfil.

La difusió dels manuscrits del *Vexamen* de Fontanella pogué començar arran del vitage del poeta per terres al nord de Catalunya, l'any 1643, pocs mesos després d'haver llegit públicament la sàtira. El text «original» podia haver estat un esborrany, redactat i corregit a correcuita, tal com solen ser les conferències públiques. Atès que segurament no pensava publicar-lo mai —essent com era una obreta de frivolitat juvenil— la preparació d'un arquetip acurat no era qüestió de gaire importància. Tampoc no seria improbable d'imaginar que, com a lector del *Vexamen* en forma d'esborrany, hi fes alguns retocs, o sia, «variants» «sobre la marxa». Tot i això, si el poeta feia referències explícites a la seva sàtira en el romanç «Coronats de llarga boga», aleshores el procés de transmissió manuscrita podia haver estat ja ben encaminat. Si el *Vexamen* agradava tant als seus amics contertulians, tal com suggereix Fontanella al mencionat romanç, creiem que devien ser aquests els qui emprengueren la tasca de copiar-lo, mentre el seu autor era *in absentia*. D'aquí els errors i variants; i per aquesta raó tots els manuscrits que posseïm són *codices descripti* d'un original o arquetip que deu datar d'aquell famós any 1643.

Tenint en compte les abundoses variants, a més dels errors comuns als diferents còdexs, hem pogut idear el següent *stemma codicum* que serveix més aviat com a possible explicació de la filiació textual del *Vexamen* fontanellesc:[75]

75. Hem emprat el sistema aconsellat per Alberto Blecua, *Manual de crítica textual*, *op. cit.*

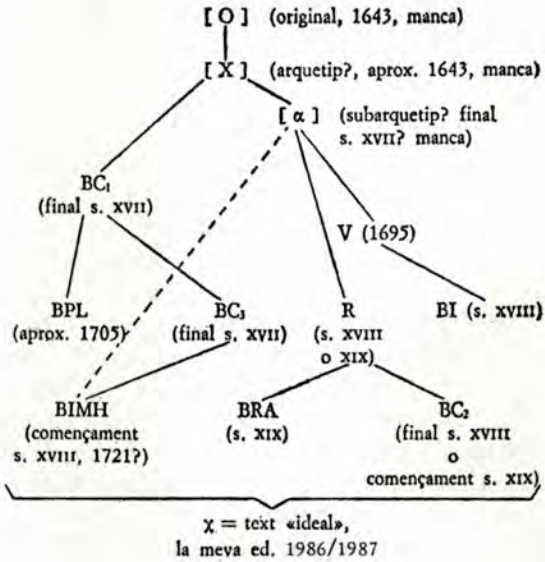

Explicacions del stemma

1. Els mss. BC_1 i BC_3 són molt semblants. L'única gran diferència entre tots dos és que l'últim és redactat en paper gruixut de quadern, mentre que el BC_1 és redactat en 4rt. Per aquesta raó, creiem que el segon deriva del primer, però no podem oferir cap argument més convincent.
2. El BIMH segueix les lectures dels BC_1 i BC_3, però també evidencia una lectura, «Barcanona» (v. 47), que pertany a l'altra branca de mss. Deu haver-hi alguna «contaminació» entre les dues branques; potser el copista tenia al seu abast dos mss. d'on treure lectures, una de cada branca.
3. Els mss. V i BI contenen també, a més de les lectures «catalanòfiles», certes lectures comunes als mss. R, BRA i BC_2.
4. El BC_2, incomplet, deriva directament d'una lectura semblant a la que ofereix R. BRA també deriva directament d'aquest còdex.

5. El nostre és un text «ideal», edició crítica del 1986/1987, basada en la lectura del ms. BC_1.

La nostra edició

La nostra edició del *Vexamen* de Francesc Fontanella està basada en la lectura del ms. 172, de la Biblioteca de Catalunya (BC_1), i és una còpia fidel de l'original, tret d'aquells pocs punts on els errors del copista són tan obvis —tenint en compte les normes de morfologia, sintaxi, gramàtica i sentit comú— que hem hagut de fer-ne una *emendatio ope ingenii*. Com que el seu callígraf s'equivoca a la seva còpia i hi presenta errors paleogràfics, errors de sinonímia («sera», v. 52), errors per omissió (v. 74), errors de grafemes quasi idèntics (v. 293), etc., hem esmenat aquestes òbvies incorreccions, tot indicant-ne sempre la raó, entre claudàtors, a l'aparat crític. Com que tots els altres mss. ofereixin una lectura molt més lògica que la del BC_1, l'hem canviada, sense indicar la procedència de la correcció.

Hem modernitzat solament la puntuació i l'accentuació, així com l'ús de majúscules i de minúscules, exceptuant aquells casos on l'ús d'una majúscula pogués comunicar alguna significació especial al significat poètic, literari. Hem substituït la «ſ» llarga per la «s» curta, i hem resolt entre claudàtors qualssevol abreviatures i símbols. Hem regularitzat l'ús de la «u» i la «v»; hem eliminat grafies com aquesta: ã = a; hem deixat, però, les formes apostrofades en la seva forma original; hem reconstruït certs grafemes, com *tan sigles* = *tan*[*ts*] *sigles*, sempre d'acord amb d'altres lectures, perquè s'entengui el seu significat; hem separat *pera* en *per a*; hem posat en *cursiva* tots els mots en llatí i grec; hem col·locat entre cometes paraules, expressions que porten un significat especial al text (i que no existeixen a l'original); accentuem els castellanismes com si fossin mots catalans; hem reconstruït, d'acord amb normes filològiques, el llatí a vegades defectuós de tots els còdexs; i afegim el punt volat allà on és necessari.

Per poder facilitar certes lectures que poguessin resultar obscures o que necessitessin explicacions, hem preparat un aparat de notes crítiques. A l'aparat, només hem recollit aquelles variants i lectures problemàtiques que tenen interès filològic. Hem deixat fora els errors obvis de copista als *codici descripti*.

Text del Vexamen

[327] *Certament Poètich en alabança del Angèlich Sant Thomàs de Aquino*

Introducció a la Sentència

No ja de Phebo inspiració sonora,
no altiu aliento de èpica osadia,
enseñe a ingeni humil musa canora,
inspire a plectre ronch grave armonia;[1]
5 puix de Thomàs la glòria vencedora
és Phebo luminós, dolça Thalia,
a qui invócan las mètricas Camenas[2]
propici amparo, tutelar Mecenas.
Grave auditori, càndida corona,
10 en noblesa y en lletras venerada[328]
que illustras a la invicta Barcelona
de la tòrrida zona a la gelada,
ma veu escolta, mos errors perdona,
aplaudeix ma intenció, mentres ozada
15 a las memòrias de Thomàs destina[s]
un àthomo del Sol de sa doctrina.
Però de un Sol en la regió famosa,
què intentas atrevida musa mia?
Abrasarà la flama rigurosa
20 de nou Phaeton la ràpida porfia;

1. *Cf.*, «Si de mi baxa lira», Cançò V, v. 1, de Garcilaso; també el «*ni la çampoña suena como quiero. / Este nuestro Severo pudo tanto / con el süave canto y dulce lira*», «Ègloga» 2a., vs. 1160-1162; i aquest, «*Aplica, pues, un rato los sentidos / al baxo son de mi çampoña ruda*», de l'«Ègloga III», vs. 41-42, tots del mateix «Cisne del Tajo». Garcilaso DE LA VEGA, *Obras completas*, edició d'Elias L. RIVERS (Ohio, The Ohio State University Press, 1964), ps. 46, 118 i 141, respectivament. Aquestes octaves reials, tan gongorines i heroiques del «cigne» ronc o afònic i modest són vehicle de no poca ironia, atès que a tal «Introducció» Fontanella no aspira a cantar cap «*Arma virumque ...*» virgilià, sinó la memòria del sant, la grandesa de Barcelona i la musa poètica que guiava les plomes dels poetes boigs que són vexats al *Vexamen*.

2. Camena: «En la mitologia romana, cadascuna de les nimfes de les fonts, identificades aviat amb les muses gregues» (*Gran enciclopèdia catalana*, IV, p. 192).

o Ícaro de la esfera lluminosa
nom donaràs al mar ab ta osadia,
o ereteràs al abrasat Tipheo
lo Peloro, Paquino y Lilibeo.[3]
25 Mes si àguila Thomàs en bol altiva
a eternitat feliz passa lleugera,
y si ell mateix és Sol que ab flama viva
brilla esplendor de la Suprema esfera,
tímida Musa, ta esperança aviva,
30 fia a empresa eminent ploma altanera
puix tens benignes en eternas salas
de un sol los raigs, de una àguila las alas.[329]
Alberch de ninfas y de faunos era
en inculta regió la selva obscura,
35 la que Hèrcules fundà bisarra esfera,
centro de urbanitat y de hermosura;
era obra de nativa primavera
la que és vuy magestuosa architectura,
est lo principi fou de Barcelona,
40 vuy portent de Minerva y de Bellona.
De Remo encara fundació preclara
montanya no oprimí capitolina;
Roma gloriosa, ni a Cartago encara
fundà en Àfrica Dido peregrina;
45 de Helena grega la bellesa rara
no ocassionà de Troya la ruhïna

3. Record un poc allunyat del:

Donde espumoso el mar Sicilìano
El pie argenta de plata al Lilybeo,
Bobeda o de las fraguas de Vulcano
O tumba de los huessos de Tipheo,
Pallidas señas ceniçoso vn llano,
Quando no de el sacrilego desseo,
De el duro officio da. Alli vna alta roca
Mordaça es a vna gruta de su boca.
(vs. 25-32)

de la *Fábula de Polifemo y Galatea* del gran cordovès (*Obras poéticas de D. Luis de Góngora*, edició de R. Foulché-Delbosc, t. II, ps. 35-36 [Nova York, The Hispanic Society of America, 1921; reimpressió: 1970]) (El subratllat és nostre.)

quant ja observava Barcelona ufana
polítich modo, auctoritat urbana.
De abellas susurrans, turba canora,
50 axí rústicas casas multiplica,
quant usurpant los rosiclers a Flora
no cap en [suro] breu sa còpia rica;
com Barcelona en sa primera aurora [330]
se aumenta, se dilata, se amplifica,
55 quen' silvestre, fructífera campaña,
cresqué edifici, si nasqué cabanya.
[A] aquestas glòrias se aumentava apenas,
quant de Neptuno en la espumosa plata
una de tantas càndidas sirenas
60 vaticini sonor al vent relata:
«Nova (canta) Chorintho, nova Atenas,
hont tants favors lo firmament dilata,
quanta dels astres influència pura
felicitats inmensas te asegura.
65 O Ciutat venturosa! apenas nada,[4]
y ja de Astrea als braços enoblida [*sic*]
ab política llet alimentada
y en armas victoriosas instruhïda;
togada Pallas y Minerva armada
70 te han de fer vencedora y aplaudida,
sent a pesar de hostilitats estranyas,[5]
aplauso duplicat a tas asanyas.
O! quanta còpia, Barcelona, O! quanta
de[s]cen[dència sagrada, en la alta esfera]
75 alcançarà triumfant Corona Santa,[331]
laureola inmortal, sacra olivera;
puix de la fe seràs illustre planta
primera en temps, com en virtuts primera;
remontada sens bàrbara arrogància,
80 cedro en eternitat, palma en constància.
Augmenta donchs feliz, ditxosa aumenta, [*sic*]
de tos principis la suprema glòria,
que ja en bronsos eterns la edat hostenta
charàcters previnguts a ta memòria;

4. *nada*: participi present de néixer = «nascuda».
5. Clara allusió a la Guerra de Secessió (1640/1641-1659).

85 la Història trompas de la Fama alenta,
la Fama bola ab plomas de la Història,
perquè alternant recíproca fatiga
cante la Història quant la Fama escriga.»
La Ninfa diu, quant Llobregat camina
90 a las riberas que Neptuno dora,
y a la nova Ciutat també destina
de instrument cristallí la veu sonora;
no a Barcelona asanyas vaticina
que la han de fer de Marte vencedora,
95 sols de Minerva los combats pondera
ràpido Llobregat desta manera:
«Aquesta Ciutat gloriosa[332]
(O Nereida[s]! que embelliu
ja mon cristal sonorós,
100 y ja mos marges florits),
esta Ciutat, aquí Alcides
ditxosament erigí
al peu de aquella montaña,
èmula del clar Olimp;
105 portent vindrà a ser del orbe,
que axí propici ho escriu
lo volum del firmament
ab charàcters de zafirs.
Noy' ha signe, noy' ha estela
110 de quantas la obscura nit
té per lluminosas flors
de sos inmortals jardins;
que no la mire benigne,
y axí ditxosos sos Fills,
115 ja de Pallas, ja de Apollo,
ceñiran llorers altius.[6]
Marte li darà victòrias
que p[er] sigles infinits
de la Història ocuparan
120 los memorables arxius.
No Marte estela voluble,
sí altre Marte més actiu,[333]

6. El clàssic tòpic del renaixement europeu —en aquest cas un fet ben viu— de les armes i lletres.

que tindrà p[er] just blasó
tres doradas flors de llir;[7]
125 saber li darà Mercuri,
perquè la aclamen units
de Minerva los trofeos,
de la Fama los clarins.
No Mercuri, estela errant,
130 Mercuri inmutable sí,
que de las sciències totas
gosarà lo thesor rich.[8]
Aquest ha de ser Thomàs,
Thomàs, Doctor tan feliz,
135 que del mateix Déu lo *vidit*[9]
aprovarà sos escrits;
est serà una àguila bella
aspirant al Sol diví,
si no Phènix inmortal
140 entre sos raigs cristallins,
y ab plomas blancas y negras
tindrà lo bol tan altiu[334]
que arribarà a coronar-se
desobre del cel empir.
145 Contrals' bàrbaros furors
de la ignorància servil
tindran l[os] Barcelones[o]s
tutelar est Cherubí.
Però, quès' lo que contemplo?
150 Ja me apar, que present tinch

7. L'escut d'armes de França; la major part de Catalunya estigué sota el govern dels reis francesos Lluís XIII (1610-1643) i Lluís XIV (1643-1715), almenys durant dotze anys, fins al 1652 (*vid.* J. H. ELLIOTT, *The Revolt of the Catalans* [Cambridge, UP, 1963], p. 522).

La variant, «Las barras que ab sa sanch tiny» (ms. 261 = V, foli 267r.; ms. 83.493 = BI, p. 345, 1a. col.) mostra la consciència d'algun nacionalista català que en una època probablement molt posterior a la redacció del ms original canvià tant el vers com l'escut: el de França pel de Guifre el Pelós. Aquest mateix vers és ratllat al ms. 172 = BC_1, p. 333. Així, doncs, totes aquestes mans de copista sentien la mateixa aversió a la dominació francesa borbònica.

8. *Gosarà*: cast. *gozar*.

9. El subratllat és nostre. És també subratllat al ms. 80 = BC_2, foli 113v. 3a. pers. sing. de l'indicatiu perfet del verb llatí *vidēre* = *veié* (o véu).

lo temps fausto, que tan[ts] sigles
ha de tardar a venir;
ja miro, que Barcelona
venera ab honors festius
una sagrada relíquia,
prenda de tan[t] paranimph.[10] [335]
Veitg que mil fochs lluminosos,
mil artificis subtils,
flamans del ayre cometas,
en dia tórnan la nit.
Veitg que més bella la haurora
coronada de flors hix;
aquí salúdan las plantas
vestidas de nou matiz.
Veitg que més llustrós Phaeton
lo Carro de Phebo ritg,
sens témer per remontat
preci[pic]is de atrevit.
Veitg a Flora més copiosa
de rosas y jassemins,
hont la inconstància del Mars
pren las pompas del Abril.
Veitg mé[s] ufanas las musas,
y quel' corrent caballí
ha arribat des del Parnàs
a nostre exels Monjuhïc; [336]
quant de Domingo I[a] prole
y Acadèmia feliz,
la relíquia de Thomàs
celébran ab cors humils.
O! venturosa Ciutat!
vinga ja lo temps feliz
ab què en las armas y lletras
glòria tanta as de tenir.»
Diu Llobregat; y tanta en la ribera
aplaudeix son accent Nereÿda, quanta
de Thetis en la undosa vidriera
ciny de Neptuno la cerúlea planta;

10. Indici de la influència de la Universitat de Barcelona (paranimf = saló d'actes acadèmics en algunes universitats) damunt l'Acadèmia de Sant Tomàs.

lo Besós de sas onas en la esfera
190 ab los humils cristalls alegre canta,
y al fi celébran tantas alegrias
las Nàyades, Napeas y Amedrias.[11]
Ja és arribada, donchs, la edat ditxosa
que fausto Llobregat te prometia.
195 O, augusta Barcelona!
ja ab lliris te corona
de un Rey just, fortunada monarchia.[12]
Ja Pallas bellicosa [337]
admira tas victòrias,
200 ja pren Marte trofeos en tas glòrias.
Ja en las lletras florexes celebrada,
ja se ennobleix [*sic*] la illustre Acadèmia,
que al Sol de Aquino faustament venera;
quant [Tolosa] te envia
205 una relíquia de Thomàs sagrada,
que te ha de fer Attenas fortunada.
Prenda desta esperança verdadera
tens (O Ciutat preclara!)
de la boca divina
210 del Cherubí Doctor relíquia bella,

11. Record allunyat dels versos gongorins, al poema «De las Lusiadas de Luis de Camoes, que traduxo Luis de Tapia, natural de Seuilla»:

Svene la trompa belica
Dèl castellano calamo,
Dandoles lustre i ser a las Lusiadas,
I con su rima angelica
En el celeste thalamo
Encubre su valor entre las Hiadas,
Napéàs i Amadriadas
(I, 1. vs. 1-7; edició de FOULCHÉ-DELBOSC, *op. cit.*)

Aquí Fontanella ha bescanviat «Hiadas» (= grup d'estrelles al cap del signe de Taure») per «Nàyades» (= nimfes que, segons els gentils, residien als rius i a les fonts»). Hem fet ús del *Vocabulario de las obras de Don Luis de Góngora y Argote*, de Bernardo ALEMANY Y SELFA (Madrid, Tip. de la «Rev. de Archivos, Bibliotecas y Museos», 1930), p. 673, 1a. col.; p. 504, 2a. col.; i p. 676, 1a. col., respectivament.

12. El rei Lluís XIII de França (*vid.* ELLIOTT, *op. cit.*).

font del nèctar suau de sa doctrina;
y de ton fill Ramon prenda gloriosa
envias a la cèlebre Tolosa;
ab què exemples sereu de amistat rara?
215 Questa correspondència vos obliga
a remontar vostra amistat antiga.
Ja sonoras las Musas Chatalanas
quel' Monjuhïc habítan
vuy de Aganipe los furors himítan,[338]
220 quant la relíquia de Thomàs celébran
ab obras soberanas,
que adornar-las promet la Achadèmia
de sa esquiva deïtat ab la corona:
ou los versos, augusta Barcelona!,[13]
225 de tantas musas doctament discretas,
si [se usa] discreció p[er] los Poetas.

Aquí se llegiren los versos llatins

Vexamen

En lo Certamen pensava,
quant Morfeo me ocupà
los sentits y las potències
230 ab son letargo suau.
Paraguém' que veya a Apollo,
que ab vista flamajant
me feya cara de ferro
de Micalet Cathalà,
235 funestament descomposta
la caballera de raigs,
ceny[i]a ab celada de or
en lloc de llorers lo cap;[339]
armat del broquer de Pallas
240 y ab aquel peto dorat

13. *Ou*: 3a. pers. del sing. del present d'indicatiu del verb oir (= escoltar) = = «escolta».

que forjaren per Eneas
los Cíclopes de Vulcà;
vibrava ab fúria cruel
un azer descomunal
245 que des dels termes de espasa
aspirava a ser montant.
Confeso que tremolí
ve[he]nt son aspecte marcial,
fet un truà de comèdia
250 quant lo amo l['']està peleant:
«Què rezelas? Jo só Apollo»
(va dir) ab un crit tan gran,
que tant me espantà lo ohir-lo
com lo vèurel' me espantà.
255 Torní en mi, al cap de molt temps,
de aquell pesarós esglay,
y fent-li més reverències
que preten[d]ent cortesà,[340]
li diguí: «Fulgent Apol·[l]o,
260 que te an tant mal informat,
quant jo de ta dolça lira
só fidelíssim vassall.
Bell esplendor d'exos orbes,
apacible lluminar,
265 que los mortals vivificas
ardent, lluminós, dorat;
honor primer dels cotxeros,
proto hauriga rutilant,[14]
que ab cursos eterns fatigas
270 quatre fogosos cavalls.
En què te ofèn esta Musa
que ab effecte tan lleal
consagra en [víctima] humil
tants versos a tos altars?»
275 «No me ofens tu (digué Phebo),

14. *auriga*: segons Fabra, «cotxer. // Constellació boreal, dita també Cotxer, a la qual pertany l'estel Cabra o Capella». Segons el *Diccionario de autoridades*, t. I, *s. v.* «A», p. 487, 1a. col. (Madrid, Gredos, ed. fac., 1964): «*Lo mismo que Cochéro. ... Es voz puramente latina, y solo permitida en la Poesía, y fuera de ella es afectación extravagante y ridícula.*»

que dels poètichs christalls
ets candidíssim alumno
entre las fonts del Parnàs;[15]
sols Barcelona me ofèn,[341]
280 puix sols ella ha menspreat [*sic*]
de mos insignes sequaces
los ingenis inmortals.
Als versistes té per locos,
y axí ab imperi tirà
285 al bras secular los dóna
de un poètich ospital.[16]
Quina província en lo món
per docte, o per ignorant,
contra sos florits ingenis
290 ha usat calúm[n]ia tan gran?
Vés tu, donchs, a visitar-los,
y digas-los de ma part
que súfr[a]n de sa fortuna
aquest rigurós combat;
295 que o Phebo no serà Phebo,
y tots los folgors solars
vestiran negra bayeta
en lloch de alegres brocats,
o los he de redimir
300 de la opressió en què estan[342]
a pesar de la ignorància
que vuy los m[o]llesta tant.»
«Senyor Phebo (responguí),
jo al hospital? Déu me'n guart!
305 entre Charibdis i Cilla
primer me aniré a posar
que entre aquellas semmaneras
que són serafins humans
i inhumanas per als versistes,
310 los quals pobresa an votat.
Perquè allí los asistían
solament p[er] desflorar
de la bolsa de un Poeta

15. Joc de paraules: «font» < «Fontanella».
16. *Vid. infra* la nostra informació sobre aquests «hospitals de llunàtics».

la clausura virginal.» [17]
315 «No són aquí (digué Apollo)
los poetas, perquè estan
en hospital de llunàtichs,
no de locos declarats;
y quant hi agués semmaneras
320 un poeta pot donar
en lo riquíssim discurs [343]
de dos cobles de romans,
o los rubins de un Abril,
o de una font [lo] cristall,
325 o las perlas de la aurora,
o los celestes diamants.»
Axí me animava Phebo,
y jom' trobí en un instant
del hospital de llunàtichs
330 junt al magestuós portal,
hont viu una lluna bella,
gravada en jaspe variat,
y vaitg llegir en un marbre
esta ins[cr]ipció elegant:
335 *«No te atrevescas qui non sis Poeta*
hoc lunaticum limen trapitjare,
ubi Ingenia revoltat inquieta
luna inconstans [o]mbrarum luminare;
nam cum eris in aliqu[a] caseta
340 *his vanderis te deb[i]s allistare,*
et cum versistis inclitis preclaris [344]
llunaticus rebïxes singularis:
neque turba espanteris Poetarum
qui in hac familia admaravella
345 *florent inter traballos enim literarum*
coronas alcançabis que [te] honorent;
lunam clama princessam stellarum
cujus mudance semper te decorent,
et quando te llunaticum monstrabis

17. Joc de paraules i acudit tenyit de verd, amb referència a la «violació», «econòmica» dels pobres poetes per les setmaneres, o sigui, per aquelles dones que, segurament, només assistien de tant en tant a aquest tipus de reunions acadèmiques.

350 *borlam et capirotam alcançabis.»* [18]
Entrí en lo pati després
hont viu un altre portal
que ab romanas esculturas
cincell bisarro illustrà.
355 Viu aquí al Senyor Virgili
que encara estava llimant
la *Enijeda* [*sic*] a bé que suprema
malcontent de sos treballs.
Diguí-li lisonjas vàrias
360 de las quals ell se obligà,
que acabar vui [sens] lisonjas
fóra vituperi clar.[345]
«Jo só Virgili (va dir),
que en càstich de haver llevat
365 lo fals testimoni a Dido,
honor del regne africà,[19]
Phebo me ha enviat a ser
pare de locos honrats;
a bé que escoltar sas temas
370 és divertiment molt gran.
Ara a Sanct Thomàs alàban
anagrammas fabricant,
si bé més al premi aspíran

18. «El qui no sigui poeta que no s'atreveixi a travessar aquest portal de boigs, on la lluna inconstant de les ombres gira per illuminar els ingenis inquiets. En efecte, quan seràs, o poetastre, en algun lloc, hauràs de reunir-te amb ells [= els ingenis inquiets] i, una vegada havent versat amb aquests talents excellents, així et tornaràs extraordinàriament insà.

»Ni tampoc que la turba de poetes atemoritzi els qui d'aquesta família meravellosa floreixen entre els treballs de la ploma literaris; assoliràs les corones que et portaran honor. Clama a la lluna, princesa de les estrelles, clama-la!, per la seva mudança sempre t'adornaran, i quan tu et mostraràs totalment boig, llavors portaràs la borla, botó i fils del doctor en lletres.»

19. P. VERGILI MARONIS, *Eneida*, dins *Opera* (Oxford, Clarendon, 1969), llibres I i IV. El «fals testimoni» fa referència al fet que els amors de Dido i Enees són una ficció poètica que comporta un anacronisme: la reina de Cartago i l'heroi troià no podien ser contemporanis i, per tant, ella no se suïcidà per l'amor d'ell com diu Virgili.

que a alabar a Sanct Thomàs.»[20]
375 Axí va parlar Virgili,
y prenent-me p[er] la mà,
me ensenyà lo Parnàs noble
de sos llunàtichs preclars.
Viu allí a Mateu Andreu
380 pintant a Alcides infant,
ab qui fent una anagramma
a Thomàs ha [comparat].
Alcides, quen' lo brasol[346]
ja sanguinós se mostrà,
385 ab Thomàs ques' dirritia
ab flammas de amor suau.
Alcides, que era aborrit
de Juno, quel' alletà
ab Thomàs, que de Maria
390 va ser Bengemín ama[t].[21]
O! què mala mescla ha fet
unint los colors tant mal!
O és inhútil lo pinsell,
o ell sap molt poch de pintar.
395 O! quin padagoch mirí,
que és Francisco Veterà,
a bé que no és pur gramàtich
puix ab poetas s['']és mesclat!
No sé, [Veterà], hont an vist
400 com escriu de Sanct Thomàs,
que los infans de mamella
aygua hàjan begut jamay.
Si ell no sap més de instruhir
rudiments llatinisats[347]
405 que de versos y anagrammas,

20. Actitud típica dels poetes castellans als certàmens poètics madrilenys del sis-cents. Remetem el lector al nostre *Anastasio Pantaleón de Ribera (1600-1629): ingenioso miembro de la república literaria española* (Madrid 1980), «Las justas poéticas religiosas», ps. 228-244.

21. Ovidi [Ovid], *Metamorphoses*, edició de Frank Justin Miller, t. ii (Cambridge-Londres-Harvard UP / William Heinemann Ltd., 1916, 1964), llibre ix, vs. 21, 176, 284, 295 ss. Per raons de gelosia, Juno (Hera) odiava Alcmena i, per tant, el seu fill gairebé perfecte, Hèrcules, fruit de la unió entre Alcmena i Zeus.

ay pobre Universitat![22]
També viu a un Marangèsio[22 bis]
de molts premis coronat,
a bé q[ue] de pur guardada
410 ransieja sa musa ja;
són sas celebradas obras
com los diners vigatans:
molt vers, y poca dulçura,
poca plata, y molt aram.
415 No sé si ha escrit laberintos
per a voler-los probar,
perquè o gran part és enigma
o no fa sentit gran part.
Viu en quart[o] diferent
420 treslladar ab molt espay
Batista Remon [*sic*] de Monjo
una anagramma galant;
per examen de Poeta
però, estava congoxat[348]
425 que no llegissen *deMonio*
quant *de Monjo* va firmat.[23]
Giríls' ulls a un altra instància,
y viu a Pau Benet Mas,
que al Senyor Don Calepí
430 li estava allí preguntant
si escriu *sidus* ab «hi» grega;[24]
lo qual resposta tornà
quel' escriu ab «hi» llatina,
mes lo tal metrificant
435 ab «hi» grega lo escrigué
per fer lo [*sic*] anagramma fals.

22. La Universitat de Barcelona.

22 bis. Meranges: «Municipi de la Baixa Cerdanya», a la «província» de Girona (*GEC*, IX, p. 811). És molt més probable que la referència sigui no a un escriptor de l'esmentat topònim, sinó a Pere Joan Maranges (segle XVII), erudit, autor d'un *Episcopologium Vicensis Ecclesiae*, que escriví el 1628...» (*GEC*, IX, p. 568). En aquest últim cas, la lectura de «Misser Maranges» fóra la correcta.

23. «de Monjo», on la jota té el mateix valor fònic que la «i» llatina, tal com en llatí. L'òbvia agudesa verbal es basa en el joc entre «de Monjo» / «de mon[i]o».

24. *sīdus* = constellació; «estel» en llatí.

Viu a D[o]n Gervasi Malla,
que feya lo noviciat
en lo grammàtich Museo
440 per poeta principiant.[25]
Bé escriu, Señor Don Gervasi,
que nols' vull desalentar,
perquè sas primeras flors
prometen fruits remontats.
445 Fassa versos, fassa versos,[349]
però dex-los madurar,
que sils' dóna com a fruit
jols' he gustat com agràs.
Però mentres és nuvici,
450 bé lo dejunar li està,
dejun' del premi p[er] ara,
que alcançarà professant.
Viu a Pera Pau Horenga,
ab gran desitg de xarrar,
455 perquè posa al verb «*garrire*»[26]
[quant a] Thomàs invocà.
Viu a Olaguer de l[a] Huerta,
que a fe que deu ser covart,
puix de Minerva las armas
460 cuydadós va demanant.
Crida Thorasca Minerva,[27]
sens imaginar-lo tal,
que unas armas mugerils
no podran ésser bastans
465 p[er] defençar la [*sic*] anagramma
que ara component està,[350]
hont ab Venus incidiosa
a Maria ha comparat.

25. Indici de la fisonomia dels socis de l'Acadèmia de Sant Tomàs: els poetes novicis eren alumnes de la Universitat.

26. *garrire*: llatí, per «xerrar».

27. Thorasca Minerva: deessa romana de la sapiència, de Lleida? Potser «Thorasca» és un qualificatiu adjectival per Torà de Riubregós, municipi de la Segarra, o per Torà de Tost, «poble del municipi de Tost (l'Alt Urgell)». Existeix també el topònim Toràs: «Municipi de l'Alt Palància, dins l'àrea de llengua castellana del País Valencià» (*GEC*, XIV, ps. 513-514).

Viu Salvador fals cug[u]er
470 ab sis dístichs nous flamants
que axien de mà de mestre
ben escrits y mal forjats.
Viu en ells [*serpents et quadrupes*],[28]
hont diu [quadrúpedo] a un Sanct:
475 *Salvador nosce te ipsum*[29]
de tos versos al mirall.
Viu un fingit su *falampho*,[30]
a bé que molt me costà
llegir en son anagramma
480 lo nom tant estravegant.
Ell és garça de avantatja[31]
puix solament p[er] xarrar
dels amichs del vexador
guardar sos secrets no sap;
485 ja auria compost millor
si no que ara està anujat,
perquè els S[enyo]rs del Certamen
nol' an sabut disposar.[351]
Puix que sa musa sonora
490 molt temps aportava al cap
de compòndrer un soneto
o alguna cançó real.

28. Es veu que aquest Salvador «fals cug[u]er» = fals «cuguç» o «cornut» (?) havia omplert les seves absurdes metàfores de serps i d'animals quadrúpedes. Per arribar a aquesta reconstrucció etimològica, hem recorregut a Antoni Maria ALCOVER i Francesc de B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, III (Palma de Mallorca, Edit. Moll), p. 815, i a Joan COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, II (Barcelona, Curial, 1981), ps. 1.084-1.088, *s. v.* «cucut»-«cuguç». Explica el gran filòleg a la p. 1.084: «De bon principi apareix ja, més d'un cop usat com a injúria, amb referència, clara o implícita, a l'home cornut...»

29. «Salvador, coneix-te tu mateix»: joc de paraules, basat en el lema socràtic.

30. *falampho:* grec, φάλανθος, catalanitzat. Hem consultat *The Oxford Dictionary of Modern Greek*, de J. T. PRING (Oxford, Clarendon Press, 1982), 2a. part, p. 21 («*Falampho*» = [la seva] calbesa).

31. *garsa de avantatja*: «Fig. Dit fam. del qui no pensa sinó a arreplegar per a si béns, avantatges, etc.» Definició de FABRA, *Diccionari general de la llengua catalana* (Barcelona, Edhasa, 1932, 1979), p. 904.

Viu de versistes sens nom [32]
molta turba llatinant,
495 que perquè dàvan vergonya
de quels' ves en tal estat;
diguíls['] lo quels['] deya Apollo,
y algun tant aconsolats
ab lo asegurat favor
500 de son brillant tutelar
lo emisferi me enseñaren
dels Poetas Cathalans:
càndidos signes que adórnan
los cristalls del Llobregat.

Aquí se llegiren las octavas chatalanas

505 Dexí llatinas catervas
y trobím' aquí mateix
en altre portal illust[r]e
de terça plata cubert,[352]
hont vencia a la matèria
510 la destreza de sinzell.
Viu las barras cathalanas
en un pòrfido eminent;
ja de Marte, ja de Phebo,
coronadas ab llorers
515 de las cathalanas musas
era lo Parnàs aquell,
hont los més preclars llunàtichs
tenen domicili exels,
com ho ensenyave en un marbre
520 aquest epigramma breu: [33]

32. *Sense Nom*: és curiós que Antoni Comas anomeni així l'Acadèmia precursora (1729-1752) de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, formada per la fusió de l'Acadèmia dels Desconfiats «i la tertúlia literària del comte de Peralada, Bernat Antonio de Boixadors» (A. Comas, *Història de la literatura catalana*, IV [Barcelona, Ariel, 1964, 1981], ps. 76 i 87 ss.).

33. Segons l'accepció clàssica del mot: «Breu composició poètica, esp. satírica; *inscripció*» (el subratllat és nostre).

«O Poeta qui in lingua cathalana
cantare desitja[s]tis magnas cosas,
ut cum dolça armonia soberana
musas atropell[a]tis generosas,
525 *hic adobetur vestra mens insana*
et axamplandi jam a las formosas
sonorosi Poetae et Candidati
eritis aves nostri Llobregati.
Testam igitur vestram rem[e]ndate
530 *in hac Ede[n] bisarra, inclita et pura,*
hic bajalem locuram desterrate.[353]
Solum restet lunàtica locura,
et surgite llaugeri adque bolate
cum ploma irrefragàbili et segura,
535 *sic bolando ad Supremam bisarriam*
gotholanam honrrabitis Thaliam.» [34]
Aquí viu a Ausiàs March,
poeta cast y eloqüent,
com a Phènix dels antichs,
540 com a Pare dels moderns;
me enseñà en lo punt sos súbdits
endevinant mos intents,
quels' antichs dèyan profetas
als versistes verdaders.[35]

34. «O, poeta, que en català desitjaves cantar gestes importants, de manera que amb una harmonia dolça i sobirana trepitges les nobles muses. Aquí s'orna la teva ment insana, eixamplant així ara a les línies boniques [= versos bonics] dels poetes i candidats harmònics; són els nostres ocells del Riu Llobregat.

»Per això, ajusta't el cap en aquest edèn pur i illustre; llença fora ínfima bogeria. Que hi resti només la bogeria llunàtica, i aixeca't, i vola amb lleugeresa amb ploma fidel i intrencable; així volant a l'esfera suprema i bisarra honraràs la Talia gòtica [= catalana]».

Quant al significant del terme «goticisme», consulteu l'excellent estudi de Carlos CLAVERÍA, *Reflejos del «Goticismo» español en la fraseología del Siglo de Oro*, dins «Studia Philologica - Homenaje ofrecido a Dámaso Alonso», I (Madrid 1960), ps. 357-372. En aquest vers macarrònic de Fontanella, «gòtica» deu voler dir «catalana / noble / preclara / orgullosa»: així, doncs, conté un xic de significat de cadascun (s'hi nota no poc d'esperit burleta, a l'epigrama: gairebé no caldria dir-ho!). També s'ha de tenir en compte la falsa derivació etimològica, d'aquella època, de *Gotolaunicus* > Catalunya.

35. *Vid. infra* els detalls sobre A. March.

545 Un mínim viu ques' alçava
a ser major que tots ells,
y si ara no pot ser gran,
gran serà al regne dels cels;
ja de la primera octava
550 fa molt llarch lo tercer peu,
quiçà p[er] parèxer gran
si de per mínim se ofèn.[354]
Però per molt ques' estire
mínim resta axí mateix,
555 perquè fent curt lo peu quint
tot lo que guanyava, pert.
«*Mançana*», «*temprana*», «*erisso*»
y «*lóriga*», diu després,
vocables que Cathaluña
560 ha jurat que nols' coneix.[36]
A Joan Cererols viu,[37]

36. Versos comentats per RUBIÓ I BALAGUER, *Literatura catalana*, dins *Historia general de las literaturas hispánicas*, IV (Barcelona, Edit. Barna, 1956), p. 532: «*Con este título* [La Escuela Poética Castellana] *es ya tradicional designar a la poesía catalana de los siglos XVII y XVIII entregada a la imitación de la métrica y del estilo de la castellana culterana y gongorina. Rubió y Lluch en su* Sumario [*Sumario de la historia de la literatura española* (Barcelona, Impr. Casa Prov. de Caridad, 1901), ps. 99-101] *resumió sus características. Debería estudiarse esta castellanización tanto en la sintaxis como en el vocabulario, que es donde resulta más detonante. La traía a veces como de la mano la imitación de la imagenería culta propia del siglo, para la cual los escritores catalanes no hallaban modelos en su antigua literatura. No se crea sin embargo que pasaran inadvertidos los estragos que producía tal imitación servil del lenguaje. Francisco Fontanella, que también pecó en este sentido, protesta de ello en el* vexamen *que escribió* [...]. *Allí, al criticar la poesía presentada por un concursante, dice que en ella aparecen*

mançana, temprana, erisso
. . . . . .
ha jurat que no·ls coneix.»

37. Monjo benedictí, nat a Martorell (Baix Llobregat) el 1618 i mort el 1680 al monestir de Montserrat, on fou mestre de l'Escolania i de la Capella. Escriví un bon nombre d'obres musicals i ens consta que versificà en llatí. Les seves obres completes musicals, en cinc volums, han estat publicades a Montserrat (1930-1981).

Vid. GROUT i PALESCA, *A History of Western Music*, 3a. ed. (Nova York i Londres, W. W. Norton & Co., 1960, 1973, 1980), p. 323. (És evident el joc de paraulas entre *Thomàs* i ana*thomia*.)

que en sas octavas atent
de Thomàs fa anathomia
puix li saluda lo intern;
565 est de la segona octava
cruel fa lo segon vers,
ni és octava de Quaresma
segons carnal proceheix.
Noy' ha corp que axí la carn
570 anomene ab tant extrem,
mes [ni] aquest és temps de Corps [*sic*]
ni de Carn tamponch [*sic*] és temps.
A un poeta descals viu
en hàbit de pastoret,[355]
575 ab sa capeta gascona
sobre lo sayal burell;
que des del [remot] Carmelo,
sense sabatas als peus
era vingut a aquell lloch
580 per ser llunàtich profés;
fent las octavas camina,
y camina infelizment,
perquè com vingué descals
restaren sos peus contrets;
585 si no és jugador de trucos,
com tant las troneras veu?
Y si acàs lo conçonant
lo obliga a sercar estrems,
per concordar ab troneras
590 podria trobar també
de Junqueras lo portal
y aniríal' vers enter.[38]
Laurèncio de Torres viu
ab sos versos alteners,
595 mes jo penso quel' tal Torres[356]
fabrica torres de vent.
Puix p[er] la octava primera
plata de Cumas volgué,[39]

38. Aquest llunàtic devia ser algun religiós carmelità.
39. *Cumas*: «Geog. ant. Famosa ciutat d'Itàlia, sit. a la costa de la Campània,

que me ha dit un alquimista
600 que no sap quina plata és.
Y aclamant la Font Castàlia
volgué perlas p[er] sa veu;
ab aquesta plata y perlas
serà versiste argenter.
605 Viu també a Joseph Vilella,
mestre de accent de la Seu,
que sabent corregir a altres
no ha corregit son accent;
y axí com altres Poetas
610 èrran de desditxa un vers
aquest de ventura acerta
algun vers de quants ne ha fets.
Si voleu fer festa a Thomàs
ab sos versos y papers
615 lo millor serà que fassa
carretillas y cuets;[357]
o sols componga en llatí,
no pèrdral' paper y temps,
que en lloch de vers donar prosa
620 és fer burla del cartell.[40]
Cantà un Pastor blanch y negra
y a bé que en lo món clement,
no són clements los seus versos
puix són al sentit cruels.[41]
625 Erra en la primera octava
lo vers segons yl' primer,
y de síllabas és pròdich

---

al N. del promontori de Miseno. ... Bressol del culte a Apollo i propagadora d'aquest a Itàlia...» (*Enciclopedia universal ilustrada*, XVI, ps. 1118-1119).

40. Joseph Vilella devia ser algun mestre de retòrica, gramàtica o de veu, a la Seu de Barcelona?

41. Potser és Josep Blanch: «Poeta i eclesiàstic del segle XVII, n. a Tarragona, on morí el 1672. Fou canonge arxiver de la seu. És autor d'un volum de poesies titulat *Matalàs de tota llana* [ms. 2271 de la BC] i d'un arxiepiscopologi de Tarragona, que arriba al 1659» (*Diccionari biogràfic*, I, p. 297).

J. RUBIÓ I BALAGUER, *op. cit.*, p. 536, opinava que Fontanella havia deixat Blanch (autor també de la *Pancàrpia poètica*, 1668, 1) fora.

per ser-o de pensaments.
Est, per concordar ab «cessa»,
630 diu «enpresa» al últim vers:
O, força del conçonant,
que soberania tens!
Viu a Jaume de Pistolas,
que elegant por [*sic*] lo burlesch
635 fa gala de ser llunàtich
y[']u mostra més que tots ells;[358]
per començar sas octavas
fa lo senyal de la creu,
com són malignes sas musas
640 tal conjur ha[n] menester.
Ell té molt fogós lo ingeni
puix nom de «Pistolas» pren,
y pinta a Thomàs irat
esgrimint un tió encès.
645 Al fi parlí als tals versistes
dihent quel' farol etern
que ab interpolada vida
és Fènix del univers;
ha jurat de llibertar-los
650 quant penitència hauran fet
dels errors quen' las octavas
injustament an comès;
perquè altrament no merexen
sos generosos llorers,
655 sinó quels' peus desiguals
los tanque dintre de un cep.[42]

42. El subjecte de «tanque» (< «tancar») és «el farol etern»: Apollo, Déu de la llum, «en qui no existeix cap ombra» (Edith HAMILTON, *Mythology* [Nova York, Mentor, 1940, 1959], p. 30), anomena Apollo «déu de la veritat, el gran músic majestuós, i, en general, una figura molt bella dintre la poesia grega».

Aquí se llegiren las glosas
castellanas [359]

Als poetas castellans,
—vull dir: castellans fingits—,[43]
aní a visitar després
660 dels catalans y llatins.
Viu donchs un portal rumbant
hont lo artífice subtil
a las difunctas estàtuas
volgué donar esperit.
665 Ab inscripcions diversas
entre las quals vaitg llegir
aquestas que en bronzo etern
animà docte buril:
«*Versu*[*s*] *diversae musae diferentes*
670 *sunt hic supra maneram elegantes,*
hic adnotabis dècimas lucientes,
hic glosas ratratabis elegantes; [sic]
Castellanos videbis eloqüentes,
gàrrulos, xarratores et zumbantes,
675 [*qui*] *glosas ad rigidam quimeram* [360]
llunaticam adobant cervalleram.
In castellana lingua maravillas
inter plumas adscribunt generosas
Gotholani Poetae, per quintillas
680 *et dècimas bisarras numerosas,*
nam hic componunt mètricas quadrillas
et bisarras enristrent suas glosas.
Ut plusquam per palestras admirentur
coronis vel capsanis adornentur.» [44]

43. *castellans fingits*: aquells poetes catalans de naixement però «castellans» de versificació.

44. «Diferents versos són elegants segons una musa diferent —aquí excepcionalment. Aquí notaràs dècimes brillants, aquí mostraràs glosses elegants; castellans eloqüents veràs que són verbosos, loquaços i sorollosos, que componen glosses segons el capritx estricte d'una ment insana. En castellà, els poetes gots escriuran meravelles; d'entre molts i ilustres plomes, descriuen mitjançant quintilles i dècimes noves i nombroses. És que, en efecte, componen un metre poètic esplèndid, i organitzen les seves glosses esplèndides. Perquè així poden ser encara

685 Aquí viu a Garcilaz,
honor dels metros antichs,
que per totas las edats
restaran son blasons vius.
Corregia als tals poetas
690 y me ensenyà lo camí
per hont las glosas veuria
que a Sanct Thomàs an escrit.
Montanyès anacoreta,
ditxós en glosas, mirí,
695 que cerca de Barcelona
tingué cabanya feliz.
Viu-lo pintant las caplletras [361]
ques' de pedantes estil,
quels' doctes del [que és] agut
700 diuhen sols ques' ben [e]scrit;
lo escríurer diu ques' volar
y axí ha fet lletra gentil
per vèurer si de volada
lo premi podrà adquirir.[45]
705 Però si lo bol no acerta
haurà al manco collegit,
que ni tot lo que escriu vola
ni tot lo que vola escriu.
Viu a Francisco Garriga
710 mostrant sas glosas subtil[s],
sils' tests sèmblan a las ollas
ésser tortas és precís;
ellas són tortas de modo
que perden lo llum al mitg,
715 y no és luciente su pluma
pues que la veo obscurir.
Ja he vist molts poetas coxos,
ja monòculos he vist,
falta un cego perquè sia [362]

---

més admirats a través de les palestres (= "lloc públic en què se celebren exercicis literaris", Fabra); que els adornin amb els llorers dels poetes victoriosos o amb la corona reial.»

45. Compareu amb els vs. 1120-1123.

720 festa de Sant Esperit.
Mes no falta, quem' apar
que també viu a Martín[46]
que unas dècimas cantava
ab lo so de son violí.
725 Doña María de Sayas
viu ab cara varonil,
que a bé que «sayas» tenia,
bigotes filava altius.
Semblava a algun cavaller,
730 mes jas' vindrà a descubrir
que una espasa mal se amaga
baix las «sayas» femenils.
En la dècima tercera
fou glosadora infeliz,
735 que mala tercera té
quant lo pris vol adquirir.
O! Senyora Doña Saÿa [*sic*],
per premiar sos bons desitgs
del sèrcol de un guardainfant
740 tindrà corona gentil![47]

46. Compareu amb el v. 1128.

47. Acudit una mica atrevit. Fontanella hi vexa certament María Zayas com si la conegués bastant bé, perquè, si no, la burla fóra de prou mal gust.

Al «Laurel de Apolo» lopesc, el Fènix elogia l'autora amb conceptes dignes però alhora massa recargolats; així, doncs, té un xic de to burlesc, però no gaire:

¡Oh dulces Hipocrénides hermosas!
Los espinos pangeos
Aprisa desnudad, y de las rosas
Tejed ricas guirnaldas y trofeos
A la inmortal doña María de Zayas,
Que sin pasar a Lesbos ni á las playas
Del vasto mar Egeo
Que hoy llora el negro velo de Teseo,
A Safo gozará Mitilenea
Quien ver milagros de mujer desea;
Porque su ingenio, vivamente claro,
Es tan único y raro,
Que ella sola pudiera,
No sólo pretender la verde rama,

Entrels' versos de Melànio [363]
dos lindas quintillas viu,
però de tan al[t]s principis
són molt desiguals los fins:
745 com la estàtua de Nabuco,
que lo cap era de or fi
y lo peu que rematava
de fanch fràgilment unit,
com la engañosa sirena
750 entre lo espumat zafir
ques' en los principis ninfa
y en los fins mò[n]struo marí;
y encara los bons principis
los ma[n]llevà de un amich,
755 perquè en honra de Theresa
sos pensaments ha llegit.
[Melànio], que contra [lladres]
és criminal eccesiu,
mentres tal gavan l'adorna
760 cau en un robo tan vil.
Viu a Don Carlos Soler,
que per a glosar va exir [364]
ab fruits de la ufana Vega [48]

Pero sola ser sol de tu ribera,
Y tú por ella conseguir más fama
Que Nápoles por Claudia, por Cornelia
La sacra Roma, y Tébas por Targelia.
(VIII)

En aquest text —*Obras no dramáticas* de Lope Félix de Vega Carpio [Madrid, M. Rivadeneyra, 1872], p. 218, 2a. col.— Lope hi vol dir que el qui tingui ganes de «veure miracles d'una dona», no ha d'anar a Mitilene (l'antiga Lesbos), ja que allà (a Madrid, en una de les acadèmies literàries, segurament) tenim María de Zayas, una altra Safo (poetessa grega, nascuda a Mitilene), honor de la Hipocrene, o sigui de la font d'inspiració poètica suprema (informació mitològica de l'*Enciclopedia universal ilustrada*).

48. Es tracta, amb pocs dubtes, d'una imitació de versos no de Garcilaso «de la Vega», sinó de Lope «de Vega», el «Monstruo de la Naturaleza», del mateix autor orgullós que podia escriure: «*Yo he escrito novecientas comedias, doce libros de diversos sujetos, prosa y versos ..., que no llegará jamás lo impreso a lo que*

de son ingeni florit.
765 Viu al Doctor Francesch Mas,
que molts simples exprimint
—Àguila, Sol, Phènix, Rosa—,
passa per un alambich;
perquè d'estos materials
770 intenta fer un varnís
que a sas dècimas inhútils
los done colors més vius.
Però estan tan mal formadas
en son dibux primitiu
775 que tots aquests adops
nols' dónan bastant matís.[49]
Viu a Don Diego de Noche,[50]
qu'era vingut des de Vich
per aprèndrer de glosar
780 y allí aguardava la nit;
no per ser ocell infausto,
sinó sols per encubrir
la vergoña que tenia
de sos versos mal polits.[365]
785 Jo —que viu tan[ts] grans poetas,
y que ab conceptes festius
celebràvan ab sas glosas
al Theòlech Cherubí,
de qui la relíquia sacra
790 Barcelona està aplaudint—

---

está por imprimir» [citat a Fernando LÁZARO, *Lope de Vega: Introducción a su vida y obra* (Salamanca-Madrid, Anaya, 1966), p. 50].

49. Per raons de cronologia, Francesc Mas no podria ser ni Francesc Mas i Duran, «ciutadà de Barcelona dels segles XVII i XVIII», mort el 1714, ni Francesc Joan Mas, catedràtic de gramàtica a la Universitat de València durant el segle XVI (informacions extretes del *Diccionari biogràfic*, III, p. 119, i *Gran enciclopèdia catalana*, IX, p. 672).

50. *Cf.* el «Sueño de la muerte», dins *Sueños y discursos*, per Francisco de Quevedo (Madrid, Castalia, 1972), ps. 226 i ss.: «*Yo soy el malcosido y peor sustentado don Diego de Noche*». Maldonado de Guevara, editor de la citada edició, esmenta aquesta altra expressió, provinent de CORREAS, *Vocabulario*, p. 562: «*Don Diego de Noche. Poner don a quien no le tiene, y para burlarse de mujeres enamoradas.*»

dexant fabulós Apollo,
axí en somnis los vaitg dir:
«Thomàs, que p[er] Sol soberà
[té] sa eclíptica en lo Impir,
795 desde hont auspicis piadosos
influeix en nostres pits;
y vosaltres, o Poetas,
vostras plumas dirigiu
a alabar ab leal obsequi
800 sos esplandors cristallins.
Molts trofeos, donchs, insignes,
sos raitgs nos an de infundir,
quant àguilas generosas
aspirau al sol diví;
805 si ditxosas vostras alas[366]
emprenen bol tan altiu,
deureu al Sol de Thomàs
lo vostre acert peregrí,
puix ell templa sos ardors
810 perquè no vol dirritir
las alas de la esperança
ab què devots lo seguiu.
Y axí a pesar de si pròpria
creurà la enveja infeliz
815 que llustrosa nostra pluma
és de sos candors espill.»

Aquí se llegiren los romanços [*cathalans*]

Ja los glosistes dexant,
vaitg trobar en altre lloch
de cathalans romansistas
820 un bisarríssim estol,
que al portal de son Parnàs
ab dos versos macarrons
per a denotar sas [*sic*] temas
tenían esta inscripció:
825 «*Poetae Gotholani altre vegada*[367]

te convidant llunatici subtiles,
qui cum Thalia fresca et de bogada
bravos romanços formant et gentiles;
[*haec*] *liricorum est caterva alada*
830 [*quae*] *olvidat jam llunaticos reptiles,*
sed cum ditxosa et pròspera fortuna
usque ad celum anelant de la lluna.
Hic romanços bellíssimos ostentant
quibus vincunt Theoricam musarum,
835 *Apollinem brillantem representant*
secundum consonantia[*m*] *quintillarum;*
quid mirum ergo si volare intentant
super [*radiantes*] *orbes stellarum,*
nam plomas vibrant cum destresa mira
840 *ufano plectro et numerosa lira.*»[51]
Viu aquí al Pastor Garceni,
eloqüentíssim Pastor,[52]
que a las Musas Cathalanas [*sic*]

51. «Els poetes gots [= catalans] —que són llunàtics— t'inviten de nou, els quals, amb Talia [= amb molta joia] animada i ben definida formen romanços agradívols i excellents. Aquesta és catèrvola alada de poetes lírics que, ja oblidada, com rèptils insans —però amb fortuna pròspera i profitosa (fins i tot quan estan camí del cel)— desitgen la lluna [la referència als «rèptils insans» podria tenir alguna cosa a veure amb la informació dels vs. 473-474].

»Aquí, ostenten aquests romanços bonics mitjançant els quals vencen la teoria de les muses. Representen brillant Apollo d'acord amb l'harmonia de la cinquena esfera.[a] Per tant, què sorprenent si intenten sobrepujar els orbes radiants de les estrelles, ja que manegen plomes amb destresa extraordinària, i toquen llaüt orgullós i canten infinita poesia.»

[a] Al sistema de l'antiga cosmografia, la quarta esfera (= la cinquena, ja que la primera era la de la terra) de les deu concèntriques era la del Sol.

52. El Rector de Vallfogona, Vicent Garcia, n. 1579 a Tortosa i m. 1623 a Vallfogona de Riucorb; poeta satíric, «pare» o cap de l'anomenada Escola Poètica Castellana. J. Rubió i Balaguer, *op. cit.*, p. 534, ofereix la següent prou completa explicació sobre aquesta temàtica pastoral: «*Todos, o gran parte, de los poetas del círculo de Vallfogona y Fontanella solían llamarse mutuamente pastores, o mayoral, rabadà,* etc. *El Rector concibió en forma de alegoría bucólica el romance que envió al certamen de Gerona en honor de San Ignacio, antes citado* (Una ninfa de Sagarra). *El erudito Jeroni Pujades se firmó alguna vez el* Pastor de Remolar *y los primeros editores de Vallfogona también se disfrazaron como pastores con todo y pertenecer dos de ellos a la Academia de los Desconfiados. Fontanella era* Fontano *por antonomasia.*»

ha donat inmortal nom;
845 Garceni, quen' Vallfogona
regí ramat abundós,
ara als Cathalans llunàtichs [368]
ritg ab son accent sonor;
que regiria las pedras
850 ab més acert que Amphion [53]
y surcaria Neptuno
sobrel' vaxell escamós [*sic*].
Aquí entrels' llunàtichs
estava un pobre gorró
855 que de charitat volia
obtenir lo millor lloch;
ésser gorró y ser soperbo
ja fa lo vici major,
y vol la gorra perquè
860 de gorra a gorró va poch.[54]
Fa un romans quen' los principis
comença ab estil pompós
y al fin pega llanternada [55]
ab nostre Angèlich Doctor.
865 És son romans com la serp,
que a bé que veloz se mou
ab la cua desbarata
lo rastre que ha fet lo cos.
També viu ab son romans [369]
870 al p[a]bor de Monlleó,
a bé quel' paper embrútan
de son quart peu lo[s] borrons.
Escriu ab estil rumbant,
ja orizont y ja fulgors,
875 y jo sé qui li ha dexat

53. Segons el mite, Amfion, «el músic incomparable», usant només els sons harmoniosos de la seva lira, féu que es traslladessin per si mateixes les pedres amb què ell i el seu germà edificaven una muralla per millor defensar la ciutat de Tebes (HAMILTON, *Mythology*, p. 238).

54. La gorra devia ser el premi del doctor Talavera. Remetem el lector als vs. **1136-1139**.

55. *pegar llanternada* = «venir sobtadament».

los fulgors y lo horizont;[56]
de tots aquells villancicos
que ha cantat ab vàrios tons,
confitats ab regalècia,
880 pens' quen' ha fet un compost.
Y encara pens' que de aquells
no ha elegit los peus millors,
puix que lo quartet penúltim
és coxo del peu segon.
885 Viu un Pastor del Carmelo
que, ple de bona intenció,
féu un romans tan gelat
quens' ha encadernats a tots;
a fi perquèl' compongué
890 descals, ab fret rigurós *370*
[als] jutjes, perquè en los versos
may ha[n] vist tanta fredor.
Y a mi, de espant, perquè viu
que ab descuyt menos devot
895 al Sol de Achino compara
ab la barra del Sampsó.
També viu un Polifemo[57]
ab vista de cazador,
si no la té vergonyant,
900 com a tapada de cort,
ab son «egregi» romans,
que dir-se egregi bé pot,
puix entre versiste plebe
és títol y gran Señor.
905 Viu Bernat Joseph Llobet,[58]

56. Inspiració de Góngora? D'horizons, n'hi ha molts a la poesia de don Luis: I. 307; II. 279; I. 226; II. 50 (edició de FOULCHÉ, *op. cit.*). De «fulgors»: II. 258: «Fulgores *arrogandose presiente / Nocturno Sol en carro no dorado, / En throno si de pluma, que luciente / canoro nicho es, dosel alado*». Dámaso Alonso (*La lengua poética de Góngora*, 1a. part, 3a. ed. [Madrid, CSIC, 1961], p. 101), passa «fulgor» a la «*lista de palabras afectadas según censuras y parodias literarias del siglo XVII*».

57. Un poeta de cognom «Caçador» i que portava monocle?

58. «Bernat Llobet. Escriptor del segle XVII, n. a Castelló d'Empúries (l'Alt Empordà). Escriví un estudi genealògic dels ducs de Cardona» (*Diccionari biogràfic*, II, p. 526).

que escrivia en un [llençol]
ab totas las arrequivas
lo seu romans enfadós;
que era «cançó», me va dir,
910 y axí per donar-li to
té una ninfa cathalana
entre cristalls y grans de or;[371]
si míran *non quid sed quantum*[59]
ell tindrà lo pris millor,
915 però hi ha gran diferència
desde major a millor.
Viu també al Pastor Fontano[60]
ab lo seu romans jocós
de llenguatje macarrònich
920 alternadament compost.
Ay pobre Pastor Fontano!
medrarà ton romans poch
puix tens contrari[s] los jutjes
y enemich al vexador.
925 Viu finalment molta plebe
de versistes padagochs
que sense nom escrivían
per ser encara sense nom.
A tots doní la embaxada,
930 puix ix per a tots lo Sol,
alentant-los a sufrir
la indecènsia de aquell lloch.
Fins que o mude Barcelona[372]
lo seu decret rigurós,
935 o['ls] done Phebo los premis

59. 'no *què*, sinó *quant*'.

60. = Fontanella mateix. Compareu amb la «Lloa» que encapçala *Amor, firmesa i porfia*, p. 52: Fontano, pastor, parla de Morfeu i d'un somni; p. 53: esmenta l'Acadèmia; i p. 55: fa referència a «mea hermafrodita lingua». Francesc FONTANELLA i Joan RAMIS I RAMIS, *Teatre barroc i neoclàssic* (Barcelona, Edicions 62 i «La Caixa», 1982). Vegeu, també, la p. 54: (parla Guidèmio, pastor) «... qui pot, Fontano, dubtar / que vestiran noves flors / al llenguatge català?»; i (acte I, p. 81) aquests versos amb reminiscències del nostre *Vexamen*: «Ja los pastors més illustres / del Llobregat i Besòs / los bandos antics olviden, / solliciten nous amors». Al ms. 172 de la Biblioteca de Catalunya = BC_1, hi ha poesies macarròniques a les ps. 424-425.

que té promesos a tots.
Anava a exir del portal,
temerós de algun furor,
que sempre entre tants llunàtichs
940 n['']i ha algú que's descompon;
quant viu moltas semmaneras [61]
que en aquell jardí ditxós
de primavera divina
éran soberanas flors;
945 o era camp aquell portal
en què lo Déu del Amor
per rendir las voluntats
juntava exèrcits de sols.
Viu allí a Dona [*sic*] Francisca
950 de Calders, que ab cant sonor
de las Musas de Aganipe
enveja gloriosa fou.
Viu també a Dona Theresa
de Alemany, portent hermós,[62]
955 que de Gerona [*sic*] ha illustrat
los religiosos blasons.[373]
Viu ab estas semmaneras
Dona Theresa Ripoll,
en qui felizment se uniren
960 hermosura y discresió.
Viu a Dona Eulària Camps,
que vèns de Apollo llustrós
a la fabulosa lira
y als verdaders resplandors.

61. Setmaner/a: «El que exerceix una funció durant una setmana que li toca de torn.»

62. No hem pogut trobar cap informació sobre Na Theresa d'Alemany. Això no obstant, Fontanella esmenta un cavaller, amic seu, de cognom «Alemany», a la seva *Carta que Escrigue Fontano a vna señora monja despres que vn Amich seu li avia enamorat per procura*: «Molt alta y serena Princesa. Per mon amich Francisco de Alamaña cavaller andant de Ralinda, y per Manilio Guidemio [= el mateix mencionat a la nostra nota 60] mon lleal escuder, a qui doni mos poders per enamorarte en mon nom...». A la *Resposta de la S^ra^ Monja*, el cognom hi apareix com a «Alemany». El text consultat és el ms. 3899, de la Biblioteca Nacional de Madrid [= ms. M], folis 77r-78v; figuren, a més a més, a les ps. 459-461 i 461-464 del ms. BC_1, de les quals, però, no tenim còpia a l'abast.

965 A sor Theodora Molera
viu a Felícia Çafont,[63]
que una y altra de las musas
són altiva admiració.
A Anna Maria Berverà,
970 en què competeixen sols
ab las gràcies del ingeni
las bisarras perfeccions.
A Eleonor Bru y Granollachs
viu, de qui lo plectre dols
975 de las antíguas poesias
és enveja y és afront.
Demanava charitat
per los llunàtichs, y jo [374]
li diguí que era de Apollo
980 lo versista embaxador,
y que era també poeta
si encara maresch tal nom,
y per lo que dich als versos
ésser pobre era forçós.
985 Però aquellas mi senyoras,
per fer-me censurador,
tragueren versos també
quem' admiraren de nou.
Digueren-me que sabían
990 que jo estava en aquest lloch,
y axí quels' donàs los premis
de aquest certamen millors.
Diguíls' que tocava als jutjes,
que si jo lo jutje fos
995 no té Phebo prou llorers
per a coronar sos fronts.
Mostraren-se rigurosas,
y Morfeo, temerós,
me dexà, quant jo despert
1000 duptava un succés tant nou.
Fugit Morfeus màxima prestesa,[375]

63. Na Felícia Çafont: ¿Pertanyent per ventura a la família de Na Magdalena Çafont, dona d'En Josep, germà gran del poeta? (font de dades: Francesc FONTANELLA i Joan RAMIS I RAMIS, *Teatre barroc i neoclàssic*, p. 6).

Eolo comendando negras alas,
àbit somnus equali lleugeresa
mortis imago p[er] nocturnas salas;
1005 *et pensavi despertus in bellesa*
quam vidi poetarum inter galas
qui ad coronas Euterpae numerosas
bolarunt quasi garsae generosae.[64]
Perdonen, Senyors Poetas,
1010 si acàs só estat importú,
que en vexamen no dir mal
fóra indiscreta virtut.
Si de estar entrels' llunàtichs
acàs sen' anuja algú,
1015 prest vindrà lo S[eño]r Phebo
quels' traurà de aqueix anuitg.
Aplacar-los jo las iras
ab algun premi no puch,
que Apollo protoversiste
1020 nés' lo Senyor absolut.
Sols puch com a Secretari
referir-[los] punt p[er] punt
los premis que ell ha promesos[376]
a sos conceptes aguts.
1025 Però aguarden, que rompent
de la nit lo horror obscur
vinga Dèlio rutilant
a trèurer sos noms a llum.
Tornà apenas Morfeo
1030 ab los accens de Cathalanas Musas
a deixar mas potències tan confusas,
com si suau Orfeo
de son cant ab festivas diferències
fàcils tiranisava mas potències.
1035 Tornà en la nit obscura
a ser intercadència de ma vida
la son, cauta Sirena,

64. «Morfeu fuig molt ràpid; Èol havent desterrat ales de la nit; el somni, que és com una imatge lleugera de la mort, se'n va igualment, i jo despert pensava en la bellesa que veié d'entre les gales dels poetes, al regne dels poetes, els quals volaren fins a les nombroses corones d'Euterpe, com a garses generoses.»

que fou de mos sentits lenta cadena,
quant la memòria, fàcilment rendida
1040 a esclavitut umbrosa
cegament repetia
los caduchs pensaments del passat dia.
Tornaren las espècies amagadas
en ma sempre [in]quieta fantasia [64 bis]
1045 a renovar memòrias olvidadas;
y lo sentit comú, que no dormia,[377]
usurpant lo exersici
que tenen las potències per ofici
sas fantàsticas sombras percebia
1050 ab [seguedat] obscura
de mort fingida en la fatal dulçura.
Quant viu al brillant Apollo
que ab la bisarra Minerva
surcava fogós auriga

64 bis. Vers (també els vs. 1160-1168, especialment) i idees imitats, creiem, del poema de V. Garcia, «*A un mereviloso y gustoso suenyo*», «Romance» (ps. 101-109, del ms. D.47, BPL):

Vestit de tan gran donaire
nol aura may vist ningu,
com ami este nit Morfeo
en somis [sic] me aparegut.
Apres que la hermosa Dessa
que robos de Amor acull,
mouent la[s] funebres alas
hisque fugint de la llum.
Yo per descansar en ellas
apenas tanqui mos ulls
quant la Inquieta Fantasia
los seus obri al mateix punt.
Y sens saber de quin modo:
lo mes sert es que ajegut,
me parti a un altre estancia
que no sabre dir quan lluñ.
. . . . . .
Despartim, y estant despert
pensant en lo contenpit [sic]
si fou sert, o cosa uana
dupto encara toto avuÿ.

1055 del ayre la vaga esfera,
ab Mercuri resplandent,
de qui los talars argéntan
del únich aucell de Aràbia
las plomas més alteneras;
1060 ab Astrea, que del orbe
les obscuridats primeras
posà en agradable culto
ab lo llum de sa prudència;
y quants savis Philòsophs
1065 venera la docta Atenas
per amparo de las Arts
y grave esplendor de Grècia.[378]
Anà al hospital llunàtich
per tràurer de allí als Poetas
1070 que an honrat de Barcelona
la achadèmica palestra.
Que era injust que sos alumnos
aquí lo Parnàs venera—
ja ab los cristalls de Aganipe,
1075 ja ab lo cant de las Camenas—
indignes errors sufrissen
de la ignorància molesta;
que calúmnias implacables
contra sos blasons inventa.
1080 Viu que molts premis honrosos,
moltas coronas supremas,
o de llorers inmortals,
o de doctes oliveras,
portava, per adornar
1085 a las plomas més exelsas,
que al Sol resplandent de Aquino
éran àguilas atentas.
Ja veig que a Matheu Endreu [65]
lo primer premi presenta [379]
1090 de quants en sas anagrammas
han hostentat sa agudesa.

65. Poeta esmentat al v. 379.

También a Francisco Marés [66]
deguts aplausos ordena,
perquè lo premi segon
1095 tinga de llatins poemas.
A la musa de Maranges [67]
Minerva y Febo celébran,
y li dónan premi [...] honrós [...]
per ser sonora y perfeta.
1100 Estos ab major acert
en anagrammas exelsas
han celebrat de Thomàs
blasons de la edat primera.
Veitg que a fra Fran[cis]co Olivera
1105 rendeix Pallas sa olivera,[68]
donant-li premi primer
de las octavas més bellas.
Lo segon a fra Fran[cis]co
de la Virgen, que sas lletras
1110 piadosament se remóntan,[380]
dignas de majors diademmas.
Yl' tercer premi a Sererols,[69] [*sic*]
que no ab menos gentilesa
pintà del Àngel Doctor
1115 la angèlica adolecència.
En Cathalanas octavas
són las tres Euterpes estas
que foren portent de Apollo,
foren espant de Minerva.
1120 Ja veitg que a fra Montaner [70]

66. Francesc Marès: «Escriptor i eclesiàstic del segle XVII, n. a Llívia (Cerdanya). Tingué un benifet a l'església de Sant Miquel de Barcelona. És autor d'una notable *Història de Nostra Senyora de Núria* (1666)» (*Diccionari biogràfic*, III, p. 51).

67. Atès que «Maranges» consta com a tercer premiat, no deu tenir cap relació amb el «Marès». És el poeta esmentat al v. 407 (consulteu la nostra nota 22 bis).

68. RUBIÓ I BALAGUER, *op. cit.*, p. 527, fa menció d'un «Francisco de Olivellas», poeta català del segle XVII, concurrent a la «Sentència Poètica» d'un certamen celebrat a Barcelona, el 1618.

69. Poeta esmentat al v. 561.

70. Poeta esmentat al v. 693.

la lira Dèlio li deixa,
puix més [sonor] en sas glòrias
lo accent numerós hostenta.
Allí a Fran[cis]co Garriga [71]
1125 per sas dècimas discretas
dóna lo premi segon
entre alabanças eternas.
Yl' altre a Martín de Langa,[72]
que ab sola la vista interna
1130 és lince que al Sol de Aquino
penetra ínclitas grandesas.
Estos foren los campions,[381]
los tres alentats atletas
que en lo examen més difícil
1135 ha[n] coronat la palestra.
Ab son romans de gorró
troba al Doctor Talavera,[73]
y dónal' premi primer
a sa bisarra eloqüència.
1140 Y a Monlleó, lo segon,
puix canta ab tanta destresa
que a les tres gràcies canoras
pot ser mestre de capella.[74]
Lo últim premi concediren
1145 a Sor Theodora Molera,
gloriosament singular
en ingeni y en bellesa.[75]
Moltas altras musas doctas
ha cenyit Daphne Penea,
1150 que no ab dulçura menor
han cantat en esta festa.
Ha cantat Rafel Plançó [76]

71. Poeta esmentat al v. 709.
72. Poeta esmentat al v. 722.
73. Referit al v. 854, «un pobre gorró» (vegeu la nota 53).
74. Poeta esmentat al v. 870.
75. Poetessa esmentada al v. 965.
76. Rafel el Plançó: («segle XVII). Arquitecte. Documentat des del 1615. Autor de l'antic pedró de la plaça del Pedró de Barcelona (1616). És autor de l'església de Santa Maria d'Igualada (1617-1620)... Vers el 1630 esdevingué mestre de les

ab armonia perfeta,[382]
però cantà fora temps,
1155 y axí en lo hospital lo déxan.
Però, què sés' fet Fontano?
No vol premis? En què pensa?
No, que premi més fulgent
del Sol de Thomàs espera.
1160 Axí donchs discurria
entre nocturns horrors, ma fantasia;
absort axí mirava
las vagas sombras de la Dea obscura,
quant me dexà Morfeo
1165 no cessant dels Poetas lo trofeo.
Y ja despert duptava
lo que nocturna Musa
sens vista veya entre la nit confusa;
però los Senyors Jutjes, que corónan
1170 en literal empresa
la mètrica destresa,
quants tants poemas elegans miraren
la sentència de Phebo confirmaren,
puix la firma en sa Idea
1175 lo *vidit* recto de la bella Astrea.[77] [383]
«Proseguiu, donchs, Cathalans,
las vostras musas canoras,
que al Llobregat apacible
càndidos signes adórnan;
1180 que si ara falta lo premi,
tan degut a vostras obras,
celebrar a Doctor tant
és la paga més erohica.
Y Vós, resplandor de Aquino,
1185 quant àguila generosa,
aspirau al Sol diví
entre immenços raitgs de glòria;
permeteu, Cherubí noble,

---

fonts de la ciutat de Barcelona» (*Gran enciclopèdia catalana*, XI, p. 666). També trobem la mateixa informació, si fa no fa, al *Diccionari biogràfic*, III, p. 536.

77. Remetem el lector a la nota 9.

que lustrosa vostra ploma
1190 fassa mirall de sos raitgs
a mas alas temerosas,
que alentadas ab tan[t] Sol
no podran témer las olas
per més que entre fràgils ceras
1195 sien bolada ditxosa.
Y tu, Pàtria mia illustre,[384]
sempre invicta Barcelona,
a qui per fausta sirena
vaticina tantas glòrias
1200 Per qui, Senyor Llobregat,
canta en la primera aurora;
aquí Marte, aquí Mercuri
rendeix ínclitas coronas.
Ja que ara ha arribat lo temps
1205 en què felisment te adorna
de aquest Cherubí Doctor
tanta prenda religiosa.
Sia per a bé ta ditxa,
perquè tíngan tas escolas
1210 un Cherubí que las guarde
contra la ignorància tosca;
y puix ab piadós affecte
as ohït ma musa ronca,
agreheix la voluntat
1215 y los desacerts perdona.»

Fi

VARIANTS I LECTURES PROBLEMÀTIQUES:

		sigles
Còdexs manuscrits > sigles:	Ms.172, Barcelona, Bibl. de Catalunya	= BC_1
	Ms.80, Barcelona, Bibl. de Catalunya	= BC_2
	Ms.2794, Barcelona, Bibl. de Catalunya	= BC_3

Ms.83.493, Barcelona, Bibl. de l'Institut del Teatre . . . . . = BI
Ms.A-67, Barcelona, Institut Municipal d'Història = Casa de l'Ardiaca . . . . . = BIMH
Ms.10, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres . . . . . = BRA
Ms.68, Ripoll, Casa de Cultura, Fons Lambert Mata . . . . . = R
Ms.261, Vic, Museu Episcopal . . . = V
Ms.D.47, Boston (USA), Boston Public Library . . . . . = BPL

BPL Angelicø Santø [així corregida].
BPL Introduccio a la Sentencia Octauas.
v. 7 BC_3 i BIMH inetricas Camenas.
v. 17 BC_2 regió fogosa.
v. 25 Mes = Però.
v. 30 BI iminent ploma altanera.
v. 39 est = aquest.
v. 40 vui = avui
v. 47 BC_1, BC_3, BI i BPL quant ja observava Barcelona ufana; V Barselona ufana; BIMH, BC_2, BRA i R quant ja observava Barcanona ufana [Barcanona = «una de les múltiples grafies antigues de "Barcelona"»].
v. 48 R. politich moda.
v. 51 quant = quan. BI lo rosicler a Flora.
v. 52 BC_1, BC_3, BPL i BIMH no cap en cera breu; BRA no cap en sera breu; V, BC_2, BI i R no cap en suro breu.
v. 56 BRA cresca edifici ni nasque cabaña.
v. 57 R A aquestas glorias.
v. 62 hont = on.
v. 74 BC_1 [Manca la resta dels vers a partir de «decen ...»].
v. 84 BC_2 a la memoria.
v. 108 BIMH, V i BRA zafir.
v. 109 noy' = no hi.
v. 124 BC_1 tres doradas flors de llir [*sic*] (obliterat a l'original); BC_2, BC_3, BIMH i R tres doradas flors de llir; BRA tres doradas flors de llirs; BPL tres doradas flors de lis; V Las barras que ab sa sanch tinÿ; BI las barras que ab sa sanch tiny.
v. 135 BRA que del mater Deu lo vidit.

v. 147 BC_1 tindran las Barcelonesas.
v. 149 què's' = què és.
v. 173 BC_1 Veitg me ufanas.
v. 185 BRA Diu Llobregat y canta en la ribera.
v. 192 BPL las ninfas, Napeas, y Amadrias; V. la Nereidas [*sic*], Napeas, i Amadrias.
v. 196 BC_1 ja ab lliris te corona [alterada per una mà diferent, en una data posterior a la primera còpia; damunt la lectura original, llegeix: ja ab aguilas gloriosas te corona]; BC_3 i BIMH ja ab lliris te corona; BPL y ab lliris te corona; BRA, BI i V y ab llorers te corona; BC_2 i R ja ab llorers te corona. [Els versos: «O, augusta Barcelona! / ja ab lliris te corona / de un Rey just, fortunada monarchia» semblen més correctes que no pas amb la variant «llorers». La primera ref. és a l'escut francès; el segon, als llorers dels poetes. No creiem que tingui sentit lògic que un rei de França coroni la Ciutat de Barcelona metafòricament amb un certamen poètic. El Certamen de Sant Tomàs, l'organitzaren els ordes religiosos i els alumnes de la Universitat.
v. 204 BC_1 quant sola a tu te envia [«a tu», afegida com a correcció, per una altra mà]; BC_3 quant sola te envia. [Als altres mss. «Quant Tolosa te envia». Té sentit, ja que Barcelona rebia una relíquia de sant Tomàs que correligionaris de Tolosa hi enviaren.]
v. 215 questa = que aquesta.
v. 216 BI a renouar vostra amistat antiga.
v. 226 BC_1 si sense discrecio.
v. 231 Paraguém' = Em paregué = Em semblà.
v. 234 V i BPL Miqualet Catala; B_1 i BIMH Micalet Cathalá; BC_3 i BI Micalet Catalá; R Michalet Cathalá; BRA Michalet Catala.
v. 250 R quant lo amo esta paleant.
v. 255 V i BRA al cap de tems.
v. 258 BC_1 i R que vn pretenent cortesá; V pretendent.
v. 273 BC_1 consagra en victoria humil; BRA consagra en victima humil.
v. 293 BC_1 que sufren de sa fortuna.
v. 302 BC_1 melesta tant.
v. 324 BC_1 õ, de vna font de cristall.
v. 334 BIMH incepcio elegant.
v. 338 BC_1 umbrarum.
v. 339 BC_1 alique.
v. 340 BC_1 debes.
v. 361 BC_1 que acabar vuy las lisonjas; R que acabar vuy sens linsenjas [*sic*]; BIMH que acabar vuy sens lisonjas.

v. 367 BI Pluto me ha enviat a ser; BPL Pluto me à enviat à ser.
v. 382 BC_1 ã Thomas ha canporat.
v. 388 = que l'alletà.
v. 390 BC_1 va ser Bengemín amant.
v. 396 R que es Francisco Vasterá.
v. 399 BC_1 no se noterà; R no se vasterà [les altres lectures «Veterá»].
v. 404 R rudiments llatinisant.
v. 407 BC_1, BC_3 i BIMH a un Marangesio; BPL un Maragessio; BI També viu un miser Maranges jo; R també viu á vn Maranges jo; BRA Tambe viu Misser Maranges; V Tanbe viu miser Maranges.
v. 413 BRA molt vents y poca dulçura.
v. 419 BC_1 en quarta diferent.
v. 425 BC_1 i BC_3 de Monjo; BI demonio [*sic*]; *R* de monio; BRA, BIMH, BPL i V demonio.
v. 427 Giríls' = girí els.
v. 433 BC_1 hẏ [*sic*; s'ha escrit una «y» grega damunt la «hi» de l'original].
v. 451 BC_1 dejuns del premi para.
vs. 451-452bisbis BPL Dejun del premi per ara / que alcansara profesant / perque aquell se deu de dret, / algun mes de gust los fa.
v. 456 BC_1 contra Thomas inuocá; BRA quant a Thomas invocá.
v. 461 R crida thorasca Minervae; al BC_1, «Oida» o «Crida» [no es llegeix bé].
v. 469 BC_1, BC_3, BI, BIMH, BPL, V i BRA Salvador fals [o «Fals»] cuger [o «Cuger»]. R Saluador Fals cuguer.
v. 473 BI serpens et quadrupes; R serpens, quadrupes; V serpens est quadrupes; BRA serpents, et quadrupes; BC_1 i BC_3 serperet quadrupes; BIMH cert Peret quadrupes; BPL serpen et qadrupes [*sic*].
v. 474 BC_1 hont diu quadrupendo ã vn Sanct.
v. 477 BI supha lampo; BRA supa campo.
v. 494 BI gran turba llatinisant.
v. 497 BC_1 «diguils» i «quels», sense apòstrofs, al ms.
v. 510 BIMH la destresa del pinsell.
v. 522 BC_1 i R *cantare desitjatis magnas cosas*; V *cantare desitja.*
v. 523 *V ut cum dolsa armoina catalana sobarana* [sic]. [El mot *catalana* és obliterat a l'original.]
v. 524 BC_1 i R *Musas atropelletis generosas.*
v. 530 BC_1 Ede.
v. 536 R *Gotholanam honrrabilis.*
v. 545 ques' alçava = s'alçava.

v. 549 BPL ja de la tersera octava.
v. 553 ques' estire = que s'estire.
v. 561 BC_1, BC_3, R i BIMH Cererols; BRA A Joan Serrelo viu; BPL Juan Cerarols; V Joan Sererols.
v. 571 BC_1 mes si aquest.
v. 577 BC_1 del ramet [o «remet»] Carmelo.
v. 579 BRA ha vingut a naquest lloch.
v. 582 BRA y camina felisment.
v. 585 BRA si no es jugador de tacos.
v. 595 BPL Mes yo crech que lo tal Torres.
v. 628 sero = ser-o = ser-ho.
v. 636 yu = y'u = i ho.
v. 640 BC_1 tal conjur ha menester.
v. 668 BI animá docte buri [«burí», seria la forma catalana; el «buril» del BC_1 és un castellanisme].
v. 669 BC_1 *Versu*
v. 674 BRA i BI *garratulos.*
v. 675 BC_1 *quas.*
v. 693 BC_1, BC_3 i BPL Montanyès Anacoreta; BRA, BI i R Montaner Anacoreta; V Montaner enacoreta; BIMH montañas anacoreta. [El poeta es deia Fra Montaner, però el joc de paraules resta a la forma adjectival, «Montanyès».]
v. 699 BC_1 quels' doctes del que [*sic*] cas agut. [A la lectura original devia llegir-se «quels' doctes del que as agut», lectura que també apareix al BC_3. Òbviament, un error per part del copista. Obliterat a l'original el mot *que.*]
v. 716 BC_1 pues la veo ã obscurir.
v. 721 quem' apar = que m'apar = que em sembla.
v. 731 BIMH que vna esposa mal se amaga.
v. 754 R los manllevá; BRA los manlleva; BC_1 los matllevá; BI los melleua.
v. 757 BC_1 i BC_3 Meliano ... lludris; BIMH contra'ls lludris.
v. 787 BIMH ab sas glorias.
v. 797 BC_1 de la ecliptica.
v. 795 desde hont = des d'on. BRA dende ont auspicis piados [*sic*]; BI auspisis piados [*sic*]. Obliterada la tercera *s* a l'original.
v. 799 BIMH ab just obsequi.
v. 829 BC_1 *hec.*
v. 830 BC_1 *que.*
v. 836 V. *quarti-llarum*; BRA *quartillarum.* [Totes dues lectures, de les

dues branques de manuscrits, són, doncs, correctes, Vegeu la nostra nota corresponent.]

v. 838 BC_1 *super radices orbes stellarum*; BRA *super radiantes orbes.*

v. 853 BPL Aqui entre els altres llunatichs.

v. 870 BC_1 pobor.

v. 873 BC_1 Escriu ab estil rumbant; BI Escriu per esser rumbant.

v. 880 quen' ha = que n'ha.

v. 889 BRA axi peraquel componga.

v. 891 BC_1 dels Jutjes.

v. 892 BC_1 may ha vist.

v. 906 BC_1 que escrivia en vn sol; BI ... llancol [*sic*]. BRA llanssol.

v. 924 BI lo Vexsador; BRA y enemich lo veedor.

v. 935 BC_1 ō done Phebo los premis. [hi ha una *l* obliterada després de ō.]

v. 938 BPL temeros de algun bon jorn.

v. 954 BI de Alamay; BRA de Alemany.

v. 968 BPL Son altiva adoracio.

v. 969 BC_1 i BC_3 A Anna Maria beruerá; BIMH ... Maria Bervera; R Berberá = Ceruera [*sic*]; BI, BRA i V Cervera; BPL Seruera.

v. 976 BRA es enveja y es la font.

v. 993 Diguíls'= Els diguí.

v. 1010 so[n] = el seu [estat «enutjós»].

v. 1014 BI acás se anuja ningu.

vs. 1015-1016 BPL prest vindra el señor Apolo, / quels treura de eix lloch confus; v. 1016 R quels traurá de aqueix envitg.

v. 1022 BC_1 referirli; R referirlos.

v. 1029 BIMH apenas torná Morfeo.

v. 1031 màs = més.

v. 1041 BIMH cegament repetida.

v. 1044 BC_1 en ma siempre quieta fantasia; R inquieta.

v. 1045 BI a que renoua memorias oluidadas.

v. 1050 BC_1 ab seguredat obscura; R ceguedat; BI seguedat.

v. 1064 BI y ab quants sauis philosophs.

v. 1098 BC_1 y li [*sic*] donan premis honrosos. [Obliterat el mot *li.*]

v. 1104 BC_1 fra Franc^{o} Olivera OlivaR fra Fran^{ch} Oliva. [El mot *Olivera* és obliterat.]

v. 1112 BRA y los ters premi a Serarols.

v. 1122 BC_1 puix mes señor en sas glorias.

v. 1135 BC_1 ha coronat la palestra.

v. 1156 ses' fet = s'és fet = Què és d'ell?

v. 1194 BPL per mes que entre negres nuvols.